

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ

ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**СРЕТЕЊСКИ УСТАВ
И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ СРПСКЕ
УСТАВНОСТИ У XIX ВЕКУ**

(мастер рад)

Ментор:

Проф. др Александар Ђорђевић

Студент:

Сашка Влаховић Станковић

М 023/23-О

Садржај

I УВОД.....	1
II ДОНОШЕЊЕ СРЕТЕЊСКОГ УСТАВА 1835. ГОДИНЕ	4
1. Друштвена и политичка дешавања у Србији пре доношења Сретењског устава	4
2. Уставно питање Србије пре доношења Сретењског устава.....	7
3. Доношење Устава из 1835. године (Сретењски устав)	10
III СТРУКТУРА СРЕТЕЊСКОГ УСТАВА.....	13
1. Кратак преглед Сретењског устава.....	13
2. Опште одредбе Устава о држави и власти.....	15
2.1. Глава I - Достоинство и простор Србије.....	15
2.2. Глава II - Боја и грб Србије	17
3. Организација власти по Сретењском уставу	18
3.1. Глава III - Власти србске.....	19
3.2. Глава IV - О законодавству и о начину, како га ваља водити вообште	19
3.3. Глава V - О Књазу србском.....	21
3.4. Глава VI - О државном Совјету	24
3.5. Глава VII - Власт судејска.....	26
3.6. Глава VIII - О Народној скупштини	27
4. Глава IX – О цркви	28
5. Глава X - О финансији (азандарству).....	29
6. Људска права и слободе у Сретењском уставу	30
6.1. Глава XI - Обштенародна права Србина	30
6.2. Глава XII – Права чиновника.....	36
6.3. Глава XIII - Промјене и додатци к уставу Књажества Србије.....	39
10. Глава XIV – Закљученије	39
IV СТЕРЕОТИПИ О СРЕТЕЊСКОМ УСТАВУ	40

V ЗАКЉУЧАК.....	45
ЛИТЕРАТУРА.....	47
САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ	51
SUMMARY AND KEY WORDS.....	51
БИОГРАФИЈА.....	52

I УВОД

Србија је током протекла два века показала своју богату и динамичну уставну прошлост, која је одиграла кључну улогу у политичком развоју земље. У периоду од 160 година регистровано је доношење четрнаест уставних аката, што је значајна карактеристика у односу на друге земље које гравитирају тзв. континенталне правне системе, које карактеришу честе промене уставног уређења. Уставне трансформације унутар Србије у XIX веку одражавају сложену политичку реалност, коју су обележили оштри унутрашњи политички сукоби, као и утицај тадашњих светских сила. Устав је, пре свега, служио као средство националног ослобођења, али је имао и улогу у ограничавању власти владара и гарантовању заштите људских права и слобода. Ова традиционална перспектива развоја конституционализма у Србији, као и улоге устава у политичком животу, наставила је да се одржава упркос друштвеним променама и еволуцији историјског окружења.¹ Анализом процеса доношења и садржаја првог српског устава, познатог као Сретењски устав, могуће је истражити претходно изнете тезе и њихову релевантност у контексту развоја уставне праксе у Србији.

Историја правних и политичких институција Србије обележена је низом уставних аката који су обликовали односе власти и регулисали политички систем током различитих историјских периода. У овом контексту, прва уставна законодавства српске државе могу се посматрати са политичко-социолошког становишта као значајни правни оквири који су дефинисали организацију и функционисање власти током Првог српског устанка.² Постоји став међу домаћим историчарима да први српски устав чине низ законских аката из 1830. и 1833. године, као и Берат из 1830. године, који су регулисали однос Србије и Отоманског царства.³ Ова тумачења могу се сматрати важним ако се разматра контекст у коме су ови акти донесени, узимајући у обзир значајне аспекте уставне материје, укључујући уређење унутрашње управе и гарантовање слобода и права грађана.

¹ Радојевић, М. (2010). Сретењски устав и развој политичких идеја и институција. *Политичка ревија*, 25(3), стр. 47-48.

² Јанковић, Д. (1985). Предисторија Сретењског устава и неке напомене у вези с њим. *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац, стр. 11.

³ Љушић, Р. (2004). *Кнежевина Србија (1830–1839)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, стр. 120.

Међутим, формалноправни аспекти првог српског устава захтевају различит приступ. Устав је у основи дело суверене власти, која у времену доношења поменутих аката није била у потпуности на располагању Србији. Хатишерифи и Берат, иако имају облик царских наредби и представљају међународне уговоре између Турске и Русије, не могу се у потпуности сматрати уставним актима у формалном смислу, јер су темељени на спољним политичким околностима и нису производ сувереног властитог одлучивања. У овом контексту, Радикалски устав из 1882. године показује се као значајан уставни акт, обзиром на то да је Србија у том периоду још увек била под управом страних сила.⁴ Тако, према општем прихваћеном гледишту, први српски устав представља Сретењски устав, донет 1835. године, који је имао значајну улогу у формирању политичког система Србије и утврђивању односа између власти и грађана.

Устав Кнежевине Србије, познат и као Сретењски устав, донет је 1835. године у граду Крагујевцу за време књаза Милоша. Био је то први српски и један од првих демократских устава у Европи, који је регулисао унутрашње послове у Србији и организацију власти. Овај статут је имао велики значај у уставној историји Србије, али је његова практична примена била ограничена. У европским круговима тог времена оцењен је као „револуционаран”, „републикански” и „заразан”. Иако је трајао само два месеца, био је важан израз потребе српског друштва за националном еманципацијом и државношћу, уништавајући феудалне структуре и аутократску власт.⁵

Сретењски устав, настао као резултат политичког преговора између владајуће елите предвођене књазом Милошем Обреновићем и опозиције, представљао је компромисни документ који је усмерен на уређење политичког система у складу са династичким интересима књаза и захтевима опозиције. Кнез, као оснивач уједињене државе, јасно је приказан као противник доношења уставних одредби које би ограничиле његову апсолутну власт. Међутим, управо прихватањем устава, кнез је видео могућност да се његове одредбе искористи као средство за супротстављање Државном савету и јачање власти у новим условима. Као такав, Устав је потврдио династички принцип и уредио институционалне механизме управљања како би се олакшало самовољно владање књаза.⁶

⁴ Радојевић, М. (2010). нав. дело, стр. 48.

⁵ Илић-Петковић, А., Илић, М., Јовановић, М. (2016). Од Сретењског до Устава из 2006. – прве назнаке праве локалне самоуправе, *Зборник Народног музеја у Нишу*, 24, стр. 13.

⁶ Исто, стр. 48-49.

Централна институција у уставном систему била је Народна скупштина, међутим, њена функција је била значајно ограничена. Уместо да има законодавну улогу, Народна скупштина је служила као форум којим је књаз, као вешт демагог, лако манипулисао. Оваква аранжман допринео је додатном утврђивању књазове власти. Супротно књазу, опозиција укључујући народне старешине и богате трговце, видела је у уставу најважнији инструмент за обуздавање апсолутизма књаза. Интерес опозиције био је у заштити њихових личних и имовинских права, као и у утврђивању посебног механизма власти који би заштитио њихов привилеговани положај у систему. Стога, они су се заступали за консолидацију грађанских права и слобода, али су били резервисани према промени политичког режима у правцу парламентаризма.⁷

Сретењски устав представља значајан корак у развоју парламентаризма и државног уређења Србије, обзиром да је прихваћен од стране народних представника. Овај устав се наслаже великим утицајем главне тековине Француске буржоаске револуције, коју представља Декларација о правима човека и грађанина. У њему се осликавају најлибералније идеје у то време, присутне у најзначајнијим правним актима најразвијенијих европских држава. Овај Устав представља основу за касније правне промене и државне уређење, и представља први корак ка демократизацији друштва у нашој историји.

⁷ Радојевић, М. (2010). нав. дело, стр. 49.

II ДОНОШЕЊЕ СРЕТЕЊСКОГ УСТАВА 1835. ГОДИНЕ

1. Друштвена и политичка дешавања у Србији пре доношења Сретењског устава

Доношење Сретењског устава 3. фебруара 1835. године треба посматрати као материјални чин који је условљен друштвеним и политичким приликама тог времена. Овај устав је резултат одређене фазе у процесу друштвеног, економског и политичког конституисања српске државе у првој половини XIX века. У оквиру борбе за прераспodelу политичке моћи између монархистичке струје, коју је предводио кнез Милош Обреновић, и светско-олигархијске струје, Сретењски устав представљао је кнезово настојање да задржи своје позиције. Овај покушај је био у складу са Хатишерифима из 1830. и 1833. године, који су међународно признали аутономију Србије и дефинисали оквире кнежеве власти. Кроз анализу политичких и друштвених догађаја који су претходили доношењу Устава, као и кроз разматрање самог поступка његовог доношења и укидања, јасно је да је Сретењски устав имао за циљ обезбеђење повољног правног и политичког положаја за кнежеву личну владавину.⁸

Кнез Милош је хатишерифом из 1830. године уредио односе Србије према Турској и свој однос према Порти, те је требало да уреди и свој положај у самој држави и односе према народу.⁹ До тада је радио искључиво на томе да Турска призна и потврди повластице Србији, да Србија постане аутономна кнежевина и да он буде признат као наследни господар. Погодан тренутак за ове промене је био након што је Турска изашла као губитница из рата са Русијом, а постојала је и подлога у одређеним међународним документима. После склапања Букурешког мира, којим је окончан рат између Русије и Турске, регулисан је и положај српских устаника.¹⁰ Букурештански мир из 1812. године (тачка 8) предвиђао је амнестију за Србе и неку врсту самоуправе.¹¹ Овим миром Срби су добили права која су имала и становници Архипелага, односно Грци који су живели на острвима. Та права укључивала су унутрашњу самоуправу и

⁸ Стојичић, С. (1985). Устав Кнежевине Србије од 1835. године. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, стр. 84.

⁹ Станојевић, С. (1926). *Историја српског народа*. Београд, стр. 350.

¹⁰ Мирковић, З. (2019). *Српска правна историја*. Београд: Правни факултет, стр. 120.

¹¹ Ћоровић, В. (2004). *Историја Срба*. Београд, стр. 554.

право на самостално прикупљање пореза, што би било договорено са Високим портом.¹²

На скупштини одржаној 15. августа 1812. године у манастиру Враћевшница, Срби су формално усвојили осми члан Букурешког уговора и донели одлуку да започну преговоре са Хуршид пашом. Међутим, Османско царство је истовремено планирало да искористи војну силу за поновно успостављање контроле над Србијом. Током лета 1813. године, османске снаге су нападе Србију из правца Видина, Ниша и Босне, брзо напредујући до Београда. Уследиле су ужасне репресије које су трајале преко годину дана, током којих су многи Срби били убијани и мучени.¹³

Иако Турска није испунила своје обавезе због Наполеоновог напада на Русију, Русија није заборавила српско питање, па је оно поново поменуто у Акерманској конвенцији из 1826. године. Према овој конвенцији, Турска је имала рок од 18 месеци да заједно са српским представницима реши српско питање и објави решење хатишерифом. Међутим, нови руско-турски сукоб је одложио ову обавезу.¹⁴

Једренски мир из 1829. године обавезао је Порту да испуни Акерманску конвенцију и врати Србији шест нахија које је освојио Карађорђе. Руси су инсистирали да њихове снаге остану у Једрену док се не испуне захтеви, укључујући и оне везане за Србију.¹⁵ Султан Махмуд II је издао акт о самоуправи 18. септембра, који је регистрован у Београду и саопштен у Народној скупштини у Крагујевцу 2. децембра. Након повлачења Руса, Турци су одуговлачили са одређивањем граница шест нахија, али су 30. новембра 1830. године издали хатишериф којим је Србији призната самоуправа. Истовремено је издат и берат којим је кнез Милош Обреновић добио наследно кнежевско достојанство. Коначно су та питања била решена, али Милош је избегавао да утврди границе своје власти, желећи да остане неограничени господар. Та његова жеља је наишла на отпор код народних старешина, који су желели утицај на државне послове, и у народу, који се опирао тиранији, као и код Русије, која је сматрала

¹² Мирковић, З. (2019). нав. дело, стр. 120.

¹³ Новаковић, Д. (2010). *Државно законодавство о православној цркви у Србији од 1804. до 1914. године*. Београд: Институт за теолошка истраживања и Православна богословска факултет, стр. 21-22.

¹⁴ Исто, стр. 567.

¹⁵ Исто, стр. 568.

да ће њен утицај у Србији бити боље осигуран ако власт кнеза не буде сувише концентрисана.¹⁶

Систем организације власти и ауторитет који је кнез Милош Обреновић уживао омогућили су му да консолидује своју власт у Србији до његовог протеривања са власти и из земље, те до његове смрти након повратка на власт 1858. године. Међутим, против Милоша Обреновића су се побунили чак и његови најближи сарадници већ током устанка. Ове побуне су настале услед неслагања око поделе власти. Поред тога, народ се противио успостављању апсолутистичке и централистичке власти на рачун укидања сеоске самоуправе. Апсолутизам кнеза Милоша је изазвао незадовољство и побуне како међу његовим сарадницима, тако и међу народом. Растући народни гнев, изазван Милошевом тиранијом и неправедним кажњавањем, испољавали су и обични људи и старешине. Његова страховлада је довела до тога да и народ и кнежеви траже начине да ограниче његову самовољу. Кнез Милош је судио по сопственом нахођењу, често примењујући најсуровије казне и извршавајући егзекуције без суђења. И народ и старешине су настојали да се уведу одређена правила која би ограничила самовољу кнеза Милоша.¹⁷

Пошто кнез Милош није желео да ограничи своју власт и успостави народна права, у земљи је настао снажан покрет против његове самовоље. У јануару 1835. године избила је побуна (тзв. Милетова буна) са главним циљем да се ограничи Милошева власт. Понижени чиновници, који су били изложени батинању, као и обесправљени трговци и старешине, уједињени су у противљењу кнезу. Његово понашање, као и поступци његових слугу који су злоупотребљавали своје положаје наводно у име кнеза, постали су неподношљиви. Недостатак судске институције је додатно погоршавао ситуацију, а Милош је одбијао да формира Савет, што је био обавезан да уради према хатишерифу из 1830. године. Свесан узнемирености старешина и народа, кнез је на заседању Скупштине 1. фебруара 1834. године обећао значајне законодавне и административне реформе.¹⁸ Представио је нацрт устава и именовао пет министара у периоду од два и по месеца.¹⁹ За министра правде и просвете поставио је Лазара Теодоровића (27. марта 1834), за министра унутрашњих послова

¹⁶ Спасојевић, Д. (2005). Сто седамдесет година од доношења првог српског Устава. *Историјски архив Ниш*, стр. 140.

¹⁷ Михајловић, В. (2009). *Уставно право*. Краљево, стр. 178-179.

¹⁸ Спасојевић, Д. (2005). нав. дело, стр. 140.

¹⁹ Продановић, Ј. М. (1947). *Историја политичких странака*. Београд, стр. 66.

Ђорђа Протића (5. априла), за министра финансија Коцу Марковића (23. априла), за министра војске Тому Вучића Перишића (2. јуна) и за министра иностраних послова Димитрија Давидовића (8. јула). Ипак, ниједном уредбом нису биле дефинисане њихове дужности. Ови потези нису успели да умире његове противнике, који су сматрали да су именовани министри само кнежеви чиновници.²⁰

С обзиром на то да је Милош наставио са својим претходним понашањем, његови опоненти су веровали да је неопходно јасно изразити народно незадовољство како би га разуверили. Стога је започето планирање завере против кнеза. Водећи људи ове завере имали су, пре свега, своје личне интересе и амбиције, стремићи ка јачању сопствене моћи и преузимању контроле над државном влашћу. Свака потенцијална редукција Милошеве власти би била у корист њих самих, а не у корист народа, што су они наводно заступали.²¹

Након што је буна окончана, Милош је одлучио да усвоји нови устав који би стабилизовао државу и омогућио јој да функционише на постапен и организован начин. Одлучивши да изда Устав, Милош је покренуо процес израде новог правног документа. Овај задатак је поверен Димитрију Давидовићу, који је био раније ангажован у новинарству као уредник бечког издања Српских новина. Скупштина је била позвана да се састане 2. фебруара 1835. године, са циљем да разгледа и прихвати предложени Устав.²²

2. Уставно питање Србије пре доношења Сретењског устава

Након окончања Првог српског устанка и распада устаничке српске државе, уставна проблематика привремено губи на актуелности. Међутим, ова тема поново долази у фокус, посебно након што су хатишерифи из 1830. и 1833. године признали аутономију Србији и султан издао берат којим је кнезу Милошу Обреновићу признао наследно право. Унутрашњи односи у земљи преузимају сличан облик као и у периоду Првог устанка, међутим, уместо Карађорђа, Милош Обреновић се налази на челу државе. Милошев приступ унутрашњој и спољној политици разликује се од приступа

²⁰ Спасојевић, Д. (2005). нав. дело, стр. 140.

²¹ Продановић, Ј. М. (1947). нав. дело, стр. 67.

²² Спасојевић, Д. (2005). нав. дело, стр. 141.

претходног вође. Познато је да Милош има склоност ка самовољном управљању и нарушавању граница власти, често користећи све доступне ресурсе ради остваривања својих циљева.²³

У оквиру Хатишерифа од 1830. године предвиђена је формација скупштине, која је требала бити састављена од поглавара земаљских. Овим предлозима за уређење власти у Србији, која је тада била призната као аутономна вазална држава у оквиру Отоманског царства, стремило се да се поврати облик власти који је постојао у периоду Првог устанка. У овом контексту, постојање идеја о конституционализацији добија на значају, пре свега због иницијативе кнеза Милоша Обреновића и његових сарадника. Историјска литература истиче Милоша Обреновића као личност која је била снажно свесна политичких изазова свог времена, али и као осетљиву на уставне принципе.²⁴

Током 1831. године, у Србији се појављују два предлога устава. Први од њих је нацрт под називом Устав, док је други презентован као План Конституције Србске. Ауторство ова два предлога није јасно атрибуирано, што отвара могућност различитих интерпретација о њиховом пореклу и намери.

План Конституције Србске, који се појављује у првој половини 1834. године, садржи два главна дела. Први део је преамбула која представља уводни део у уставни текст, а други део се састоји од нормативних одредби које обухватају 22 члана подељених у пет секција. Интересантно је нагласити да овај предлог устава садржи преамбулу, што представља одступање од уобичајеног формата српских устава насталих пре Другог светског рата. Ово може упућивати на утицај уставних докумената других држава на формирање овог предлога.²⁵

У оквиру органа власти које предвиђа План Конституције Србске, постоје различите институције. То укључује Сенат, министре, књаза и скупштину. Министри, иако не формирају одвојено министарско веће, имају значајну улогу у раду управе. Што се тиче судске власти, члан 4. предвиђа да министар правосуђа учествује у раду Народног суда. Организација Сената обухвата осам сенатора и шест министара, према овом предлогу, при чему је структура сената концептуализована као статична, за разлику од министара које поставља и смењује кнез.²⁶

²³ Тишма, М. (2014). *Правни транспланти у први српски устав из 1835*. Београд: Правни факултет, стр. 3.

²⁴ Поповић, Д. (1996). *Прапочетак српскога парламентаризма*. Београд: Правни факултет, стр. 13.

²⁵ Тишма, М. (2014). нав. дело, стр. 4.

²⁶ Исто.

Други документ, познат као „Устав“ формира значајан правни оквир са око осамдесет чланова подељених у седам глава. Предмет анализе обухвата широк спектар тема, прецизних формалних одредби и принципа управљања. Кандић наглашава сличности овог нацрта с модерним уставима у формалном аспекту.²⁷ Преамбула, као установа националног идеала, присутна је и у овом документу, међутим, са знатно различитим изразима и прописима. Истиче се значај људских права, а посебно слобода штампе и забрана цензуре, што конституише значајну дистинкцију у односу на претходне конститутивне акте. Предложени уставни нацрт систематично организује раздвојеност власти, усклађујући је с реалним потребама и условима српске заједнице у претходном периоду. Врховни органи у овом оквиру укључују кнеза, кабинет министара, совјет, апелациони суд и велики суд, са посебним нагласком на улогу кнеза у командовању војском и вођењу иностраних послова. Такође, у оквиру овог уставног нацрта настоји се увести концепт министарске одговорности, што представља нововаљани приступ. Аналитичка линија разматра могуће трансплантације правних механизма из страних уставних система, иако нема конкретних података о изворима или обиму оваквих преузимања.²⁸ Кандић истиче могућност да је креатор овог нацрта сам Димитрије Давидовић, који је у Сретењском уставу одступио од неких одредби овог нацрта у складу са специфичним контекстом тог времена.²⁹

У процесу формирања устава за Србију, Кнез Милош је учествовао активно, те је потражио помоћ од Боа ле Конта, француског дипломате, за израду једног нацрта устава. Уз захтев, Кнез Милош је представио и одређене смернице о основама уставног уређења земље. Међутим, дипломата је одступио од датих смерница. Уместо предвиђања Совјета као институције која обухвата законодавну, извршну и судску власт, дипломата је предложио другачију структуру, са Кнезом, Саветом и Народном скупштином као законодавним органима. Исто тако, извршна власт је била додељена Кнезу и његовом кабинету министара, док је судска власт била одвојена од политичких власти.³⁰ Овакав приступ открива утицај француских идеја на српску политичку елиту у том периоду.³¹

²⁷ Кандић, Љ. (1972). Необјављени нацрти устава у Србији у првој половини XIX века. *Анали Правног факултета у Београду*, 5- 6, 778-785.

²⁸ Тишма, М. (2014). нав. дело, стр. 5.

²⁹ Кандић, Љ. (1972). нав. дело, стр. 780.

³⁰ Тишма, М. (2014). нав. дело, стр. 6.

³¹ Bataković, D. T. (2010). French Influence in Serbia 1835–1914 Four Generations of “Parisians. *Balkanica XLI*, стр. 94.

Након настанка Милетине буне, у Србији су формулисана два уставна нацрта као резултат непрекидних напора да се установи уставни поредак. Овај процес кулминирао је у Сретењском уставу. Успостављање ових нацрта било је важно не само као стварање конкретних правних докумената, већ и као израз сталног стремљења ка конституционалној стабилности. Иако су ови нацрти били само предлози, оставили су дубок утицај на формирање крајњег облика Сретењског устава. Они су значајно допринели у разумевању процеса развоја устава у Србији у време када је земља била под турском влашћу. Свесност о потреби за усвајањем српског устава била је широко распрострањена међу грађанским становништвом, што је показатељ значаја ових нацрта у том контексту.³²

3. Доношење Устава из 1835. године (Сретењски устав)

Као резултат масовне побуне познате као Милетова буна, назване по вођи побуне сердару Милети Радојковићу, која је избила јануара 1835. године, а кулминирала 14. фебруара 1835. донет је Сретењски устав Димитрија Давидовића. Сретењски устав је био резултат дугогодишњег настојања старешина и народа да доношењем „устава“ ограниче Милошеву апсолутистичку власт. Иако формално аутократски, устав је у суштини био резултат компромиса између Милоша и народа.³³ О томе сведоче подаци који наводе да исход догађаја у овој ситуацији карактеришу мирни преговори и избегавање насилних сцена. Милош, као представник власти, успоставља дијалог са старешинама и прибегава дипломатским реченицама како би смирио напету ситуацију. Са своје стране, старешине износе своју верност кнезу и обећавају послушност. Како би спречио да буна ескалира, Милош доноси одлуку о одржавању главне расправе у Крагујевцу и уписује да ће се обавити детаљна анализа свих аспеката ситуације.³⁴

На Народној скупштини одржаној на Сретење у Крагујевцу, у присуству око 4.000 учесника, био је усвојен нов устав, представљајући најзначајнији народни скуп од времена кнеза Милоша. Димитрије Давидовић, као творац устава, имао је водећу улогу

³² Тишма, М. (2014). нав. дело, стр. 6.

³³ Јовичић, М. (1985). Устав Кнежевства Србије од 1835. („Сретењски устав“) и његово место у свету савремене уставности. *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац, стр. 85.

³⁴ Бартуловић, Ж., Ранђеловић, Н. (2012). *Основи уставне историје југословенских народа*. Ниш, стр. 37.

у овом историјском догађају. Поред делегата народних посланика, околу 10.000 грађана такође је присуствовало Скупштини, која је трајала три дана на кнежевој ливади. Првог дана скупштине, одржана је беседа која је имала значајан утицај на далековидне циљеве овог скупа. Ипак, историчари нису у потпуности сагласни о томе ко је упутио ову беседу, да ли кнез Милош или сам Давидовић. У тој беседи, изложене су три кључне тачке од великог значаја: 1) образложење за сазивање народне скупштине, које се односило на принципе и процесе израде новог српског устава; 2) усвајање концепције Државног савета, који је укључивао шест министара (попечитеља), представљајући виши орган власти паралелно са кнезом и 3) регулисање и преглед законске књиге која се односила на грађанске и кривичне законе, што је имало значајне последице за правни систем.³⁵ Након читања, текст устава је Народна скупштина прихватила акламацијом. Овај устав се састојао од четрнаест поглавља и обухватао је укупно 142 члана, што је представљало значајан напредак за оно време. Упечатљивост устава додатно потврђује и чињеница да је написан европским стилем и под значајним утицајем француског устава из 1791. године.³⁶

У оквиру Сретењског устава, три су била централна тела власти: кнез, Државни совјет и Народна скупштина. Институција кнеза и Државног совјета деловала је у оквиру извршне и законодавне власти, док је Државни совјет имао такође и улогу у судском домену. По питању извршне власти, кнез је поседовао неоспорну превагу, обзиром на његову апсолутну улогу у постављању председника Државног совјета и именовању или смењивању његових чланова. Што се тиче законодавства, кнез је имао могућност избора совјетника, што је омогућавало да одабере оне који ће му бити посебно придружени и који ће промовисати његове предлоге. Насупрот томе, кнез је имао право да блокира сваку одлуку Државног совјета на два начина: ендлес употребом вета у законодавном процесу у сагласности са чланом 13. Устава или његовим крајњим ветом према члану 14. Устава.³⁷

У раној фази организације државне власти, Народна скупштина је конституисана са стотином делегата, чија је главна функција била одређивање финансијских обавеза попут пореза и других дерогација. У овом периоду, Скупштина је претходно морала дати одобрење за сваку земљишну задужбину. Додатно, она је била

³⁵ Тишма, М. (2014). нав. дело, стр. 6.

³⁶ Љушић, Р. (1994). *Србија 19. века*. Београд: Војна књига, стр. 269

³⁷ Јовичић, М. (ур.) (1988). *Устави кнежевине и краљевине Србије: 1835-1903*. Београд: Српска академија наука и уметности/Научна књига, стр. 41.

овлашћена да одређује ниво компензације кнеза, да упућује захтеве кнежевском савету, и у случају невоља, да покреће правне поступке против савета због кршења устава или законских одредби. Одредбом о уставотворном процесу, Скупштина је добила додатну одговорност да се, заједно са кнежевским саветом, укључи у измене устава. У овом Уставу, естаблиран је тростепени судски систем. Он се састојао од окружних судова као првог степена, Великог суда као другог степена, и Државног савета као трећег степена.³⁸

Сретењски устав је прилагодио структуру и функције власти, као и права грађана, која су реферисана као „обштенародна права Србина“. Унутар ових права су укључена бројна грађанска и људска права, која су била типична за уставе тог периода. Његова посебност је у недостатку одредби које би регулисале политичка права, што представља значајну разлику у односу на друге уставе тог времена.³⁹

Под притиском од стране Турске, Аустрије и Русије, као и поводом одредба о слободама и правима у Народној скупштини, довело је до суспендовања Сретењског устава. Ова суспензија настала је због тога што је Србија усвојила устав независно, без претходног консултовања са сизеренским и гарантним државама. Таква ситуација имала је дубоке импликације на унутрашње политичке динамике. Са једне стране, Милош Обреновић, владар Србије, видео је суспендовање устава као прилику да умањи ограничења на своју власт која су била наложена одредбама устава. Ово је имало за последицу да се Србија налазила без устава све до 1838. године.

³⁸ Јовичић, М. (2006). *Устав и уставност*. Београд: Правни факултет/Службени гласник, стр. 662.

³⁹ Јовичић, М. (ур.) (1988). нав. дело, стр. 40.

III СТРУКТУРА СРЕТЕЊСКОГ УСТАВА

1. Кратак преглед Сретењског устава

Устав Кнежевства Србије од 14. фебруара 1835. године, познат под називом „Сретењски устав“, је правни документ са 142 члана који су сврстани у 14 глава.⁴⁰ Овај устав, у поређењу са каснијим српским уставима, припада категорији средње дужине, што га сврстава у исту групу као и многе европске уставе 19. века.

У конституисаном Уставу, власт је подељена на три основне функције: законодавну, извршну и судску. Према овом систему, законодавна и извршна власт су централизоване у рукама кнеза и Државног савета, док је судска власт делегирана независним судским органима. Извршна власт се манифестује кроз позиције шест министара, који су надлежни за различите сегменте управљања: спољне послове, финансије, војску, унутрашње дела, просвету и правду.⁴¹ Председавајући Државног савета је, истовремено, и председавајући министарским седницама. У оквиру својих компетенција, Државни савет је дефинисао два типа послова: једне које је представљао кнезу на одобрење, и друге које је самостално обављао. Прву категорију послова чинили су активности као што су усвајање, измена и аболиција закона, формирање буџета, регулисање различитих области законодавством, преговарање и припрема уговора са другим државама, разрешавање судских спорова укључујући и жалбе против одлука министара. Други тип послова, које је Савет обављао самостално, укључивао је тумачење и разјашњење закона, решавање конфликта у надлежности између различитих министара, одлучивање у споровима између политичких и судских органа власти, итд.⁴² Председавајући Државног савета је кнез или пунолетни наследник

⁴⁰ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), издан и заклетвом потврђен о сретењској скупштини 15. фебруара 1835. године у Крагујевцу.

⁴¹ Продановић, Ј. М. (1936). *Уставни развитак и уставне борбе у Србији*. Београд, стр. 62.

⁴² Спасојевић, Д. (2005). нав. дело, стр. 142.

престола, док у случају њихове одсутности функцију председавајућег обавља председник Савета.⁴³

Савет и кнез су дефинисали законодавну политику, а постојала је и прецизно дефинисана процедура предлагања и прихватања закона. Одређени министар, постављен за старатеља, предлагао би закон Совјету, који би затим размотрио захтев и проследио га кнезу на одобрење. Кнежево право да два пута одбије предлог закона, пре него што је прихваћен на трећем гласању, имало је за циљ да обезбеди законе који не би били против интереса народа или Устава земље.⁴⁴ Овај поступак је регулисан чланом 14, усаглашеним са сличним одредбама у француском револуционарном уставу из 1791. године и у норвешком закону из 1814. године. Иако су оба устава ограничавала краљево право вета и омогућавала прегласавање народних представника, устав Кнежевине Србије не даје Народној скупштини надлежност да одлучује о законима или предлаже законодавне иницијативе. Уместо тога, Скупштина је имала само опцију да затражи од Савета да донесе нови закон.⁴⁵

Уставом из 1835. године, Народној скупштини је додељен изузетно ограничен број права. Ова институција је имала право да одређује годишњи данак, да бира са Саветом новог кнеза у случају изумирања династије Обреновића, и да мења висину кнежеве годишње плате искључиво уз сагласност Скупштине. Истакнута иновација у овом уставу било је увођење такозваног буџетског права, што је подразумевало да никакве финансијске обавезе државе, укључујући порезе и задужења, нису могле бити реализоване без претходне сагласности Народне скупштине. Овакав систем дало је скупштинама моћ да контролишу финансијске аспекте владавине и омогућило је развој представничког система и парламентаризма у Европи у наставку историјског развоја. Пошто је скупштински мандат имао захтевану доб од најмање тридесет година, а заседање је било предвиђено за Ђурђевдан, на кнежев позив, или често и више пута годишње, у случају потребе.⁴⁶

Устав је садржао укупно 14 глава : Глава I - Досојанство и простор Србије; Глава II - Боја и грб Србије; Глава III - Власти србске; Глава IV - О законодавству и начину како га ваља водити вообште; Глава V - О Књазу србском; Глава VI - О Државном Совјету; Глава VII - Власт судејска; Глава VIII - О народној скупштини;

⁴³ Продановић, Ј. М. (1936). нав. дело, стр. 62.

⁴⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 14.

⁴⁵ Спасојевић, Д. (2005). нав. дело, стр. 142.

⁴⁶ Продановић, Ј. М. (1936). нав. дело, стр. 54.

Глава IX - О цркви; Глава X - О финансији (азнадарсву); Глава XI - Обштенародна права Србина; Глава XII - Права чиновника; Глава XIII - Промјене и додатци к Уставу Књажества Србије и Глава XIV - Закљученије.

Устав је уочавао суштинску везу Србије са Турском, што се манифестовало кроз постојање министарства спољних послова. Дефинисање грба и заставе Србије у другој глави устава, кроз одговарајуће чланове, представљало је важан аспект ове везе. Црвена, бела и челикасто-угасита боја заставе, као и облик грба, који се састојао од крста на црвеном пољу са огњилима и венцем, су симболички елементи који су могли утврдити одређени идентитет у контексту српске спољне политике.

2. Опште одредбе Устава о држави и власти

2.1. Глава I - Достоинство и простор Србије

Прва глава Сретењског устава, под насловом „*Достоинство и простор Србије*“, састоји се од два члана. У првом члану дефинише се Србија као јединствено и независно кнежевство, признато од стране султана Махмуда II и цара Николаја I.⁴⁷ Ова формулација, било намерно или случајно, ставља Османско царство и Русију у исту равн, указујући на двојну природу међународног признања Србије. Овај чланак је касније постао један од узрока суспензије устава, јер је откривао сложене политичке односе који су били у основи његове израде.

Србија је проглашена независном државом у складу са одлукама Сретењске скупштине, која је дефинисала права српског народа на самостално одређивање своје судбине. Пре тога, Хатишерифом из 1830. године, Србији је признато право на управљање сопственом територијом.⁴⁸ Сретењски устав је развио и проширио одредбе Хатишерифа, које су потврдиле права српског народа да самостално уреди своју унутрашњу управу и односе са спољним светом, нарочито у контексту односа са великим силама. Иако је овај устав истиче принципе недељивости државе и независности у управљању и јавном животу, он је ипак поставио услове за признање од две стране државе – Турске, која је и даље задржала одређену контролу у виду вазалног

⁴⁷ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 1.

⁴⁸ Стојичић, С. (1985). нав. дело, стр. 84.

статуса, и Русије, која је призната као заштитница. Стога, упркос декларисаној уставној независности, постојале су одређене обавезе према Турској које су остале непромењене, што указује на одређен степен ограничене суверености у контексту међународних односа и унутрашње политике.

У другом члану наведена је административна подела Србије, која је организована на округе, срезове и општине. Устав предвиђа могућност законских измена назива и граница територија округа, као и могућност трансформације срезова и општина у округе.⁴⁹ Први члан прве главе Сретењског устава регулише питања територије и управних јединица, са посебним фокусом на локалну самоуправу.⁵⁰ Према уставу, Србија је подељена на округе, а ови на срезове и општине. Овакав модел територијалне организације био је напредан у поређењу са многим другим државама и принципи су дуго осликавали територијалну структуру српске државе. Устав такође дозвољава промену граница округа уз помоћ закона.

Турски устав из 1838. године, који је усвојен као алтернатива Сретењском уставу, у својој преамбули настоји да оспори значај Сретењског устава као симбола српске независности, означавајући Србију као провинцију. Осим тога, овај документ не садржи одредбе о административној подели територије. До 1834. године, Кнежевина Србија је била организована у оквирима нахија и капетанија. Међутим, у склопу настојања да се унапреди административна ефикасност, у наредном периоду су се увеле нове управне јединице. Књаз је, у оквиру реформе, преломио претходне административне структуре и формирао пет сердарстава, уз постепено смањење броја округа. После суспензије Сретењског устава, извршене су додатне промене, те су установљене четири војне команде, свакој од којих су припадали одређени окрузи. Ове нове јединице биле су под управом појединаца којима је књаз поклањао поверење, што је изазвало противљење опозиције.⁵¹ Сретењски устав су потписали представници из 15 округа и 70 срезова. Ово раздобље у српској историји обележено је честим административно-територијалним променама, што је било последица различитих политичких интереса власти и опозиције, као и процеса територијалног ширења земље.⁵²

⁴⁹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 2.

⁵⁰ Илић, М. (2013). *Локална самоуправа*. Врање: Учитељски факултет, стр. 63.

⁵¹ Љушић, Р. (2004). нав. дело, стр. 207.

⁵² Радојевић, М. (2010). нав. дело, стр. 53.

2.2. Глава II - Боја и грб Србије

Концепт државности наглашен је и у другом делу устава, где су у члановима три и четири уведени симболи и амблеми државности српског народа. Устав је представљао први значајан корак ка стварању националне самосталности, превазилазећи оквире Хатишерифа. Полагање основе за нову државност видљиво је у одредбама Устава које регулишу грб и заставу, као и у обавези увођења попечитеља војних и иностраних дела, што је у контексту Хатишерифа било ново и иновативно. Примери Давидовића и Милоша осликавају принцип који се и данас признаје као основни корак у изградњи државности: интеграција елемената националног идентитета у уставне акте, без обзира на то како су они називани — устав, уставна повеља, декларација или статут.⁵³ Застава и грб су међу првим члановима устава због свог значаја као симбола слободе, права и власти, као и јавних атрибута независности државе. Наводи се да „Боја народна Србска јест отворено - црвена, бјела и челикасто-

угасита.⁵⁴

Слика 1. Застава Књажевства Србије

Овим Уставом је поново uveden историјски грб Србије. На црвеној позадини налази се крст, а између његових кракова постављена су по једна огњила која су усмерена према крсту. Око грба се налазе зелене гранчице: маслинова са једне и храстова са друге стране. Сличан хералдички дизајн може се пронаћи и у француској

⁵³ Аврамовић, С. (2010). Сретењска година LVIII, стр. 49-50.

⁵⁴ Устав Кнежевине Србије – Срете

традицији.

Слика 1. Грб Књажевства Србије

У настојању да се концепт државности, утемељен у Сретењском уставу, додатно оснажи и обезбеди кроз слободу у спољним политичким односима, Стојанчевић је пружио најпотпуније аргументације у нашој литератури. Он детаљно истражује у којој мери су одредбе из Хатишерифа претрпеле ревизије, корекције или проширења. Док Хатишериф пружа гаранције за аутономност „унутрашњег управљања“, Устав истиче концепт „независног књажевства“.⁵⁵ Осим тога, у Уставу су укључене одредбе о застави и грбу, које су, у контексту документа, посебно истакнуте, што се може сматрати и као провокативан корак.⁵⁶

Одређивање националних симбола изазвало је пометњу у Порту, док је Русија изразила незадовољство дизајном заставе. Боје на српској застави биле су исте као и на француској, али са обрнутим редоследом и позиционирањем. Аутори Устава су погрешно оценили, сматрајући да би одредбе о националним симболима, као и о уставном владару и правима и слободама биле прихватљиве страним велесилама.⁵⁷

3. Организација власти по Сретењском уставу

Сретењски устав успоставља систем власти који се ослања на принципе законодавне, извршне и судске власти. Овај Устав обликује уставну монархију умереног карактера, али не предвиђа систем парламентарне владе. Аутори Устава нису усвојили стране правне системе и концепте, већ су настојали да устав усагласе са специфичним потребама српског друштва.⁵⁸ Према томе, подела власти у овом Уставу није потпуно доследна, пошто не постоји јасна органска и функционална одвојеност између законодавне и извршне власти. Разлози за ову недоследност леже у недостатку

⁵⁵ Стојанчевић, Б. (2009). Државно правни и национално политички положај Србије према Сретењском уставу 1935. *Стваралаштво Димитрија Давидовића*, Земун, стр. 32.

⁵⁶ Аврамовић, С. (2010). нав. дело, стр. 50.

⁵⁷ Љушић, Р. (2004). нав. дело, стр. 148.

⁵⁸ Николић, П. (1990). Идеја поделе власти у српским уставима. у: М. Јовичић (ур.), *Уставни развитак Србије у и почетком века*, Српска академија наука и уметности, Београд: Научна књига, стр. 109.

одговарајућих друштвених и политичких услова који би омогућили реализацију строгог система поделе власти.⁵⁹

3.1. Глава III - Власти србске

Сретењски устав, усвојен 1804. године, представља значајан корак у развоју концепта поделе власти. Овај устав дефинише три основне гране власти: законодавну, извршну и судску. Појам поделе власти, који подразумева да свака грана власти функционише кроз своје органе и независно од других грана први пут је формално усвојен у контексту модерног уставног права од стране Сједињених Америчких Држава у 18. веку.⁶⁰ С обзиром на то да је Устав Сједињених Америчких Држава усвојен 1787. године и да су многе државе у то време имале другачије уставне структуре, Сретењски устав може се сматрати иновацијом и у овој области.

Законодавну власт у Кнежевини Србији врше кнез и орган познат као Државни Совјет.⁶¹ Овај уставни акт утврђује независност Србије и истовремено наглашава положај земље као зависне кнежевине, јер Државни Совјет носи титулу „државни“ што указује на ту зависност. Државни Совјет се састоји од шест министарстава: правосуђа, унутрашњих послова, финансија, спољних послова, војске и црквеног поглаварства, као и од неограниченог броја чланова који укључују саветнике, председнике и секретаре. Ова структура показује да је, иако Србија носи елементе независности као што су министарства за спољне послове и војску, и даље у статусу вазалне државе.⁶²

3.2. Глава IV - О законодавству и о начину, како га ваља водити вообште

Законодавна власт функционише кроз процес усвајања и примењивања закона и уредби које самостално доноси. Законодавство може бити генералног или специјализованог карактера⁶³, што подразумева различите аспекте у регулацији јавних

⁵⁹ Поповић, Д. (1996). нав. дело, стр. 100-101.

⁶⁰ Јовановић, С. (2011). *О држави - основи једне правне историје*. Београд: Правни факултет, стр. 259.

⁶¹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 6.

⁶² Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 6, ст. 2.

⁶³ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 7.

и правних питања. Сретењски устав успоставља принцип да закони не могу бити примењивани ретроактивно⁶⁴, што осигурава правну сигурност и стабилност.

Народна скупштина, као главни законодавни орган, састоји се од чланова који су изабрани на основу критеријума високе компетентности и поверења народа. За усвајање закона који се односе на порезе, неопходно је претходно одобрење Народне скупштине, чиме се осигурава контролу над финансијским обавезама грађана.⁶⁵

Модерна законодавна одредба која се односи на забрану ретроактивне примене закона представља значајан напредак у области уставног права. Ова одредба је резултат утицаја савремене уставне мисли и покушава да осигура правичност у правном систему. Суштинска власт у овом контексту припада оба дома законодавне власти: Државном савету и Народној скупштини. Законска одредба која се односи на правна питања грађана ограничена је на једногодишњи период и захтева одобрење од стране Народне скупштине. Циљ ових одредби је да обезбеди обавезно годишње заседање Народне скупштине. Њихова структура је тако дизајнирана да укључи представнике који су најпогоднији, најразумнији и највише заслужују поверење грађана. Ова напредна уставна одредба захтева да се пре ступања на снагу закони претходно објаве и публикују у формату који је одређен законом.

Предлози закона су у рукама чланова Државног савета. Државни савет у својим седницама разматра предложене акте и доставља их на усвајање Кнезу.⁶⁶ Рок за израду законских аката је 20 дана, ако Државни савет не сматра потребним да се консултује са другим органима.⁶⁷ Право Државног савета да одбије предлог закона два пута за исти акт је уставно гарантовано. Међутим, у случају трећег одбијања, уз нове и исцрпне доказе који не угрожавају интересе народа или устав, Државни савет може да разматра и одобри предлог, уколико су претходни услови испуњени. Ова законодавна функција власти обезбеђује доминантну улогу Државног савета и може се сматрати значајним, али тек у почетној фази демократизације власти у оквиру законодавног процеса. У ствари, систем представља ограничење апсолутне власти монарха, али и значајне плутократске елементе, док демократски израз остаје у оквирима преткапиталистичког права првобитних парламената.⁶⁸ Ипак, узимајући у обзир ситуацију у Србији тог

⁶⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 8.

⁶⁵ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 9.

⁶⁶ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 12.

⁶⁷ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 13.

⁶⁸ Фира, А. (2015). нав. дело, стр. 51.

времена и нарочито односе са Русијом и Турском, ова решења су указивала на револуционарне утицаје.⁶⁹ Неки од ових закона имају јасну демократску оријентацију и важни су за даљи развој макар и слабих трагова демократске уставности.

3.3. Глава V - О Књазу сербском

Уставом је успостављен специфичан модел концентрације власти.⁷⁰ Институционалне одредбе које се односе на кнежево законско право на вето, као и његову овлашћеност да именује и разреше совјетнике и попечитеље, указују на то да је расподела власти према Сретењском уставу била прилагођена у корист кнеза.⁷¹

Кнез, у складу са монархијским принципима, представља највишег суверена државе и није правно одговоран за своје поступке. Уставом је прецизирано како се врши власт кнеза и регулише процедура наслеђивања престола. Уз законодавне и уставотворне овласти, кнез има права да именује све државне власти, поставља чиновнике, одобрава помиловања и амнестије, као и додељује одликовања. Како би се заштитили интереси династије, кнез је имао овлашћење да одреди свог наследника у случају да би линија наследника по мушкој и женској линији из породице Обреновића престала да постоји.

У складу са доминантном монархистичком идеологијом, особа краља се сматра „светом и неприкосновеном“, чиме је кнез неосудив за било која дела „владарења“ и „управљања“, и стога није подложен судској контролу или тужби.⁷² Кнезу је додељено право да помилује кривце⁷³ и именује релативно неупитне саветнике који предлажу законе и уредбе које касније одобрава Државни савет.⁷⁴ Сам кнез такође додељује награде и „благодати“.⁷⁵ Осим тога, кнез уставно уређује односе унутар свог домена. Кнез и цела кнежевска породица су заштићени од било каквих обавеза према закону,

⁶⁹ Прпданпвић, Ј. (1936). нав. дело, стр. 60.

⁷⁰ Јовичић, М. (1999). *Лексикон српске уставности 1804–1918*. Београд: „Филип Вишњић“, стр. 274.

⁷¹ Радојевић, М. (2010). нав. дело, стр. 53.

⁷² Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 15.

⁷³ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 17.

⁷⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 16.

⁷⁵ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 20.

али се у погледу осталих аспеката држе правних правила.⁷⁶ Ово се може сматрати прогресивним аспектом у неким монархистичким уставима.

Кнез има овлашћење да у оквиру своје управе, која носи назив „Књажевски Совјет“, ангажује више особа, под условом да ти појединци не буду истовремено чланови државног савета.⁷⁷ Кнез самостално одлучује о свим аспектима своје породичне ситуације, укључујући избор брачног партнера и будућност своје деце.⁷⁸ У наставку, чланови се баве редоследом наслеђивања престола у ситуацијама када постоје кнежеви синови, као и када такви синови не постоје. Поред тога, дефинисана су решења за све могуће ситуације које могу настати у овом контексту.

Када је реч о праву наслеђивања, примењује се принцип примогенитуре, који подразумева да наследник престола постаје најстарији син у правој линији.⁷⁹ Уколико не постоје наследници у правој линији, престо преузима брат покојног владара и његови мушки потомци, при чему се такође примењује принцип примогенитуре. У случају потпуног одсуства мушких претендата на престо, наследство прелази на мушке потомке кћери књаза, при чему ће се поново применити принцип примогенитуре. На овај начин, престо ће бити наслеђен од стране најстаријег сина покојног владара, према примеру султана Махмуда II у породичној линији кнеза Милоша Теодоровића Обреновића. Уколико не буде потомака, наследство ће прећи на породицу старијег брата покојног владара, Јована Теодоровића Обреновића. Ако ни потомци овог брата не буду доступни, наследство ће прећи на његовог млађег брата, Јефрема Теодоровића Обреновића.⁸⁰ Потребно је напоменути да је уставотворно средство користило термин „фамилија садашњег књаза“, а не династија Обреновић, што изазива питање зашто није употребљен термин који би боље одразио државност Србије, пошто је тај концепт већ био наглашаван на другим местима у тексту.

У случају да изумру сви муђки потомци кнеза Милоша, Јована и Јевреме Теодоровића Обреновића, престо прелази на најстаријег сине (начело примогенитуре) најближе и најстарије кћери династије Обреновића (сада се помиње династија Обреновић) и тако што последњи кнез, из мушког дела династије Обреновић и са одобрењем државног савета и народне скупштине, треба да посини најстаријег сина из

⁷⁶ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 22.

⁷⁷ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 19.

⁷⁸ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 21.

⁷⁹ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 25.

⁸⁰ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 26.

женске лозе.⁸¹ Овде се ради о некој врсти адопције слична оној која је постојала код римских императора.

Са друге стране, уколико би сви мушки потомци женске лозе преминули, државни савет би требало да упути три званичне опомене кнезу да именује свог наследника пре своје смрти. Наследник треба да буде из редова становништва и да се одликује највишим способностима и достојанством за кнежевски престол.⁸² Уколико кнез не испуни овај захтев, народна скупштина и државни савет ће изабрати најквалификованијег и најдостојнијег кандидата и упутити молбу султану да потврди његову позицију као наследника кнезовог престола. Основ за овакву молбу и признање наследничког достојанства је Берат који је кнез Милош Обреновић добио 7. Рубјуљева 1246. године по турском календару.⁸³

Кнез Србије треба да буде или рођени Србин или натурализовани Србин православне вере, што важи и за Кнегињу и све женске чланове породице.⁸⁴ Пунолетство Кнеза наступа када наврши двадесет година.⁸⁵ Према одредбама Сретењског устава, Кнез не сме имати престол који се налази ван територије Србије.⁸⁶ Овај Устав такође прописује титуле које носе чланови владарске династије: титуле „височество“, „свјетли господар“ и „свјетла госпођа“. Кнез и Кнегиња носе титулу „височество“, док се титула „свјетли господар“ додељује синовима и браћи Кнеза, као и њиховој деци, док њихове супруге, снаје и кћери носе титулу „свјетла госпођа“.⁸⁷

Државни савет је овлашћен да именује три намесника у три специфична случаја: у случају смрти кнеза, у случају његовог одрицања од престола и у случају малолетности кнеза. Намесници преузимају управу над Србијом у име кнеза, уз обавезу да поштују Устав. Они су под надзором Државног савета, коме се такође заклињу на верност.⁸⁸ У периоду док траје Намесништво, Устав се не може изменити.⁸⁹ Поред заклетве коју полажу намесници, Сретењски устав је детаљно одредио текст заклетве коју кнез изговара приликом ступања на своју дужност.⁹⁰

⁸¹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 27.

⁸² Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 28, ст. 1.

⁸³ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 28, ст. 2.

⁸⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 29.

⁸⁵ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 30.

⁸⁶ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 31.

⁸⁷ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 32.

⁸⁸ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 34, ст. 1.

⁸⁹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 35.

⁹⁰ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 44.

3.4. Глава VI - О државном Совјету

Државни Совјет је, у складу са намером уставотворца, имао улогу посредника између Књаза и Народне скупштине. Као „највиша власт у Србији до књаза“.⁹¹ (и „механизам преко којег Књаз комуницира са народом на скуштинама“⁹², Совјет је имао значајну улогу. За разлику од кнеза, Совјет је обухватао све три гране државне власти: извршну, законодавну и судску. Његова основна функција била је осигурање уставности, законитости и права грађана.⁹³ У том контексту, Совјет је био задужен за примену закона, уредби и других аката, предлагање именована и постављања чиновника, кажњавање чиновника, као и иницирање законодавних аката, док је једно од његових одељења било задужено за функцију највишег суда.

Државни Совјет има улогу „чуvara“ Устава и одговорност за надгледање његовог примене и поштовања.⁹⁴ Поред тога, његова функција обухвата управљање законодавним процесом у целини и осигуравање да све јавне активности буду у складу са законима, с циљем да се законски оквир примењује на цео српски народ.⁹⁵ Такође, Државни Совјет има обавезу да пружа стручне процене и мишљења о свим законодавним предлозима које упуту Књаз.⁹⁶ Попечитељи су задужени за разматрање и предлагање закона и уредби Државном Совјету.⁹⁷

Унутар надлежности Државног Совјета је и осигурање правде за све грађане. Уколико Совјет открије да је дошло до повреде права неког појединца, он ће у сарадњи с кнезом предузети мере за исправљање те повреде.⁹⁸ Поред тога, Државни Совјет решава питања која нису покривена постојећим правним прописима, предлаже потребне законе кнезу и надзире њихову примену.⁹⁹

⁹¹ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 45.

⁹² Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 54.

⁹³ Погледати: Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 46-48.

⁹⁴ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 46.

⁹⁵ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 48.

⁹⁶ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 51.

⁹⁷ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 60.

⁹⁸ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 47.

⁹⁹ Устав Кнежевине Србије – Сreteњски устав (1835), чл. 50.

Уставом није било прецизно прописано колики је број чланова Совјета. Он је био састављен од шест министара, тј. попечитеља, који су били задужени за различите области као што су правосуђе, унутрашњи послови, финансије, спољни послови, одбрана и просвета.¹⁰⁰ Основна функција Совјета била је припрема предлога закона и уредби, као и спровођење донетих прописа.¹⁰¹ У оквиру Совјета налазили су се и председник, државни саветници и главни секретар. Књаз је имао овлашћење да именује председника Државног совјета и да именује и разрешава попечитеље из редова овог тела. Устав није ограничавао права књаза у погледу разрешења попечитеља, што указује на дискреционо право књаза у овом погледу. Попечитељи су имали одређену заштиту, будући да би у случају разрешења могли постати државни саветници¹⁰², иако је књаз имао могућност да опозове и такве државне саветнике.

Совјетници су били одабрани из редова „заслужних чиновника“, али су у њиховим редовима могли бити и кнежеви рођаци, укључујући браћу и синове.¹⁰³ Књаз је имао потпуну моћ да именује и разреши саветнике по сопственој вољи. Такође је био овлашћен да одлучује о судбини чланова Државног Совјета¹⁰⁴, на основу жалбе самог Совјета или Народне скупштине.

Одлуке Совјета су се доносиле већином гласова, при чему је било неопходно присуство најмање четири попечитеља и четири државна саветника.¹⁰⁵ Уколико није било постигнута потребна већина, коначну одлуку је доносио председник Совјета.¹⁰⁶ (члан 70). Књаз је, одређујући састав Совјета и именујући његовог председника, вршио надзор над радом Совјета, чиме је практично контролисао врховну власт у земљи. Државни Совјет није уживао самосталност у својој унутрашњој организацији, будући да је књаз имао овлашћење да указом одреди његову структуру и надлежности, укључујући и могућност да један попечитељ управља више области. Милош је у Устав укључио одредбе које су омогућиле лакшу контролу Савета, као што је била забрана да чланови исте породице (отац и син или два брата) обављају функције у Совјету у исто време.¹⁰⁷ Ова одредба, иако наизглед принципијелна, није у потпуности спречавала

¹⁰⁰ Радојевић, М. (2010). нав. дело, стр. 54.

¹⁰¹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 62.

¹⁰² Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 66.

¹⁰³ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 39, ст. 2.

¹⁰⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 55.

¹⁰⁵ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 69, ст. 1.

¹⁰⁶ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 70.

¹⁰⁷ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 58.

књаза да именује своју породицу за државне саветнике.¹⁰⁸ Чланови Државног Совјета имају опсежну одговорност која обухвата не само давање савета Кнезу, већ и учешће у формирању закона и уредби.¹⁰⁹ Иако Сретењски устав гарантује имунитет члановима Државног Совјета у погледу њихових мишљења о законским и уредбеним актима, ова одредба је накнадно ограничена. Наиме, у складу с наредним члановима, књаз и свако од државних саветника имају право да покрену поступак у случају оспоравања одговарајућих аката.

Државни Совјет основан је на Сретењској скупштини 15. фебруара 1835. године. Ова институција била је структурирана у два основна одсека: „Дејствителни државни саветници“ и „државни саветници“.¹¹⁰ Поред ових одсека, постојала је и ужа форма тела - влада, састављена од пет саветника. Након суспензије Сретењског устава, Државни савет је наставио са радом према одредбама Закона о Државном савету, а затим и према Турском уставу.¹¹¹ У контексту уставних измена, овим Законом је извршна власт одвојена од Совјет, у који министри више нису били укључени, док је Милош постао врховни судија у последњој инстанци.¹¹²

3.5. Глава VII - Власт судејска

Судска власт је додељена судовима, како је утврђено чланом 78.¹¹³ Устав прецизира основна начела која су битна за правилно функционисање судова, укључујући вишестепеност у одлучивању, законитост суђења, независност судства и суђење по утврђеној надлежности. Сретењским уставом је предвиђена тростепена организација судова, са окружним судом као првостепеним, Великим судом као апелационим, и једним одељењем Државног савета које је обављало функцију највишег суда у држави, према члану 79.¹¹⁴ Ипак, у пракси, књаз је, супротно уставним одредбама, задржавао право да буде последња судска инстанца у случајевима када је требало изрећи најтеже казне, попут доживотног затвора, смртне казне и „мертве

¹⁰⁸ Радојевић, М. (2010). нав. дело, стр. 55.

¹⁰⁹ Погледати: Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 71-74.

¹¹⁰ Радојевић, М. (2010). нав. дело, стр. 55.

¹¹¹ Лончаревић, Ј. (1907). *Државни савет по Уставу од 1838. године (студија из историје српске уставности)*. Београд: Штампарија „Доситеј Обредовић“, стр. 1.

¹¹² Љушић, Р. (2004). нав. дело, стр. 226-227.

¹¹³ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 78.

¹¹⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 79.

шибе“.¹¹⁵ Иако је чланом 80 прокламована независност судства¹¹⁶, она је остала неостварена у пракси. Чак и данас, упркос бројним уставним гаранцијама, судска власт је често подложна утицајима извршне власти, што угрожава спровођење начела независности и самосталности судства.¹¹⁷

Устав предвиђа да нико не може бити лишен свог природног суда и предат другоме.¹¹⁸ Ова одредба индиректно дефинише надлежност судова, истовремено искључујући могућност индивидуалног избора надлежности.

3.6. Глава VIII - О Народној скупштини

Књаз је био присталица уставних реформи које су подразумевале унапређење улоге народног представништва, признајући „стечено право“ народа и подржавајући проширење његових надлежности. Ова подршка, која је укључивала концепт да Народна скупштина има законодавне функције, служила је као маска за његову праву намеру да ограничи моћ Државног савета.¹¹⁹ Према Сретењском уставу, Народна скупштина је у основи имала саветодавне функције, што је указивало на њен ограничен утицај у одлучивању.

Народна скупштина функционисала је као једнодомно тело са 100 посланика, који су представљали све округе.¹²⁰ Начин избора посланика био је предмет законске регулације, а Сретењски устав је прописао да посланици морају имати најмање 30 година.¹²¹ Устав је такође регулисао редовна заседања Народне скупштине, која су се одржавала сваке године почетком маја, на Ђурђевдан, као и могућност одржавања ванредних седница више пута годишње по потреби.¹²² Скупштина је сазивана на основу књажевог указа и није имала сопствени буџет.

¹¹⁵ Жутић, Н. (2066). *Врховни суд Србије 1846–2006 (160 година владавине права)*. Београд: Врховни суд Србије, стр. 23.

¹¹⁶ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 80.

¹¹⁷ Радојевић, М. (2010). нав. дело, стр. 56.

¹¹⁸ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 81.

¹¹⁹ Николић, Д. (1992). *Борба за скупштину у Србији 1858–1868. године*. Ниш: Градина, стр. 26.

¹²⁰ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 82.

¹²¹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 83.

¹²² Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 85.

Сретењски устав предвиђа да порез може бити уведен само уз сагласност Народне скупштине¹²³, а висина пореза се утврђује за сваку годину појединачно. Уколико се покаже да су порез и буџет недовољни, Народна скупштина има овлашћење да повећа порез ради покривања дефицита из претходне године.¹²⁴ Државна благајна је обавезна да сваке године подноси извештаје Скупштини, као и да на њен захтев достави детаљан преглед прихода и расхода.¹²⁵ Повећање плате кнеза такође захтева сагласност Скупштине, док се њено смањење не може извршити без кнежеве сагласности.¹²⁶

У складу са принципом англосаксонског уставног права, који се огледа у изреци „нема опорезивања без одобрења представничког тела“, Сретењски устав је регулисао буџетска овлашћења Народне скупштине. Осим права у вези са буџетом, Народна скупштина је добила надлежност да подноси молбе Књазу или Државном Совјету за доношење закона.¹²⁷, да износи представке и жалбе Књазу у вези са радом Државног Совјета, и давањем њене сагласности неопходне за измену Устава и за задуживање државе.

4. Глава IX – О цркви

Устав је предвидео засебну главу која се бави верским правима и слободама. Слобода вероисповести загарантована је свим верским конфесијама.¹²⁸ Међутим, Српска православна црква имала је посебан статус, јер је добијала финансијска средства из државног буџета.¹²⁹ Ипак, њена аутономија била је ограничена, јер није могла самостално да утврђује висину такси за извођење одређених верских обреда; та питања разматрала су се на седницама Народне скупштине.

Сретењски устав је прво утврдио број митрополита и епископа, као и њихове плате. У оквиру источне православне цркве, постоји један митрополит, док број

¹²³ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 86.

¹²⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 87.

¹²⁵ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 88.

¹²⁶ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 89.

¹²⁷ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 90.

¹²⁸ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 97 и 98.

¹²⁹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 94.

епископа варира у зависности од потреба.¹³⁰ Митрополит и епископи добијају своје плате из државне касе¹³¹, док свештеници примају плате из прихода сопствених парохија.¹³²

У контексту регулисања питања везаних за свештенство, Устав предвиђа да ће грађани пружати свештенству онај обим средстава који је био уобичајен до тренутка доношења посебног законског акта, односно онај који произилази из традиционалних обичаја.¹³³ Свештеници су дужни да се уздрже од било каквих других занимања на територији Србије. Изузетак чини позиција Митрополита и аријереја, који у случају потребе могу добити звање саветника од кнеза и државног савета у области црквених питања.¹³⁴

Сретењски устав индиректно установљује принцип секуларности државе, будући да унутрашње организације цркве остају под управом самих црквених власти, пре свега митрополита.¹³⁵ Овај устав се истиче својом напредношћу тако што гарантује свим религијама слободу обављања верских обреда у складу са њиховим верским прописима.¹³⁶

На крају, Сретењски устав прописује да се заклињање лица која не припадају православној источној вероисповести одвија се по обредима њихове цркве.¹³⁷

5. Глава X - О финансији (азандарству)

Сретењски устав је имао за циљ регулацију јавних финансија, те је предвидео оснивање специјализованог тела за надзор над јавним финансијама, које је названо главна рачунцијница.¹³⁸ Овај орган је био задужен за праћење трошења буџетских средстава и вршење прегледа финансијских извештаја.

¹³⁰ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 92.

¹³¹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 94, ст. 1.

¹³² Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 94, ст. 2.

¹³³ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 95.

¹³⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 96.

¹³⁵ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 93.

¹³⁶ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 97.

¹³⁷ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 98.

¹³⁸ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 107.

Српска финансија у складу са Уставом, управља свим приходима и расходима кнежевине Србије.¹³⁹ Пореске обавезе могу се увести само два пута годишње, и то у периоду од Ђурђевдана до Митровдана и од Митровдана до Ђурђевдана.¹⁴⁰ Законодавна тела имају овлашћење да контролишу сваку промену у висини пореза, те државна благајна не може самостално усвојити повећање пореских обавеза без претходног одобрења од стране народне скупштине.¹⁴¹

Државна благајна управља различитим изворима прихода, укључујући царинске таксе, накнаде за прелазе преко река, риболовне дозволе, надокнаде за мерење, закупнине, комерцијалне активности, као и приходе из штампарија и све друге приходе утврђене законом. Она нема овлашћење да намеће порезе на личну употребу грађана.¹⁴² Што се тиче задуживања, државна благајна није овлашћена за самостално позајмљивање средстава. У случају потребе за задуживањем, благајна је обавезна да поднесе предлог, приложи релевантну документацију и затражи одобрење од кнеза, државног савета и Народне скупштине.¹⁴³ Поред тога, благајна је одговорна за разраду и примену стратегија које ће довести до повећања прихода, при чему те стратегије морају бити у складу са Сретењским уставом и не смеју бити на штету грађана.¹⁴⁴ Такође, државна благајна нема овлашћење да уводи царинске таксе на границама округа; њене надлежности су ограничене на границе државе и пашалука.¹⁴⁵

6. Људска права и слободе у Сретењском уставу

6.1. Глава XI - Обштенародна права Србина

У уставним оквирима Сретењског устава, Одредбе о правима и слободама грађана заузимају изузетно важно место. Ови нормативни текстови су систематизовани у оквиру главе XI, која је позната као „Обштенародна права Србина“. Грађанска права, која су предвиђена Уставом из 1835. године, могу се сврстати у две основне категорије. Прву групу чине права која су тада била стандард у уставним прописима, док другу

¹³⁹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 99.

¹⁴⁰ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 100.

¹⁴¹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 102.

¹⁴² Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 103.

¹⁴³ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 104.

¹⁴⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 105.

¹⁴⁵ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 106.

групу чине права која су производ специфичних прилика и односа у Србији за време владавине кнеза Милоша.¹⁴⁶ Ова глава Устава садржи 24 члана (чл. 108-131). Генерално, овај део Устава, како наводи Фира, био је израз прихватања прогресивних идеја, али и гест изузетне храбрости аутора текста Устава.¹⁴⁷ У савременом законодавству пандан првој глави Устава Србије био би „Лична права и слободе грађана“.¹⁴⁸ Део заступања којим се уређују лична права и слободе грађана налази се у овој глави Устава.

Глава XI у Уставу има за циљ заштиту општенародних права српског народа од потенцијалних злоупотреба и насилничке владе.¹⁴⁹ Постоје одредбе које гарантују безбедност живота, части и имања српских грађана. Члан 108 ове главе детаљно разматрају питања српског држављанства, укључујући начине стицања и услове за исто. Пре свега, дете се сматра српским држављанином ако је рођено у Србији или у иностранству, а његови родитељи поседују српско држављанство. Додатно, свако ко је засад у служби, било да је то унутар Србије или у иностранству, као и припадници српске цркве, сматрају се српским држављанином. Последњи критеријум за стицање српског држављанства обухвата лица која имају пребивалиште у Србији у последњих десет година или поседују непокретну имовину на територији Србије.¹⁵⁰ Ове одредбе имају за циљ да обезбеде стабилност и интеграцију српског народа, као и да утврде јасне критеријуме за стицање држављанства у овом контексту.

Сретењски устав из 1835. године уводи различите категорије страних држављана који могу стећи српско држављанство под одређеним условима. Према уставу, постоје две главне категорије страних држављана: трговци, фабриканти, занатлије и вршиоци божије службе, и заслужни странци. Прва категорија субјеката може да стекне српско држављанство ако је настањена у Србији најмање седам година и испуњава услове за „честно узвладавање“, или ако јој кнез додели одређено звање. Заслужни странци могу стећи српско држављанство када приме писмо од кнеза којим се потврђује њихов

¹⁴⁶ Кулаузов, М. (2004). О грађанским правима и слободама у српским уставима и законима. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVIII(2), стр. 194.

¹⁴⁷ Фира, А. (2015). *Правне карактеристике Сретењског устава*. Београд, 51-62.

¹⁴⁸ Тодоровић, М. (2010). Иностранци утицаји на главу „Општенародна права Србина“ у Сретењском уставу. *Пешчаник*, Историјски архив у Нишу, 8/2010, 31-40.

¹⁴⁹ Спасојевић, Д. (2005). нав. дело, стр. 143.

¹⁵⁰ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 108.

природни статус као Срба.¹⁵¹ Устав предвиђа да ће детаљи у вези с правом стицања српског држављанства бити утврђени посебним законом.¹⁵²

Дакле, већ у почетним одредбама Главе XI, кроз регулисање института „српског држављанства” (чл. 108 и 109) утврђено је одступање од начела грађанских декларација о општим људским правима. Стога су у поглављу XI позитивна права и слободе грађана стандардизована, слично буржоаским декларацијама, уместо природних и универзалних људских права. Принцип једнакости важи искључиво за грађане.¹⁵³ Члан 111 Сретењског устава гласи: „Сваки Србин и без сваке разлике једнак је пред законима Србским, како у обрани, тако и у казни на свим судовима од најмањег до највећег“.¹⁵⁴

Неповредивост слободе појединца обезбеђена је чланом 112. Устава, који дефинише забрану незаконитог ограничавања слободе. Овај члан представља основно правно начело које гарантује да нико не може бити прогањан, лишен слободе или осуђен без одлуке надлежног суда и у складу са законом.¹⁵⁵ Ова одредба чини суштински део уставног оквира који штити основна људска права и правду у друштву. У складу са одредбама закона и принципима правичног и законитог третмана осуђених лица, сваком лицу које је лишено слободе омогућено је право да у најкраћем могућем року (не дуже од три дана) добије обавештење о разлозима притвора.¹⁵⁶ Заштита неповредивости личности обухвата право на законито суочавање са правним поступком.¹⁵⁷ Члан 115 Устава садржи утврђивање *ne bis in idem* („не два пута о истом [истој ствари]“), древног процесног принципа који произилази из правног система класичног римског права. Ова одредба каже да „ако је неко већ осуђен за било које кривично дело, било судском одлуком и осуђен, или проглашен невиним, не може му се поново судити за исто дело“. Римско процесно право је структурирано по систему *legis actions*. Изношење грађанских или кривичних предмета пред судом се морало догодити само једном и није било дозвољено покретање новог судског процеса.¹⁵⁸ Па тако, члан 115 наводи „Кому се један пут судило већ за какву кривицу, пак је по

¹⁵¹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 109, ст. 1.

¹⁵² Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 109, ст. 2.

¹⁵³ Кулаузов, М. (2004). нав. дело, стр. 195.

¹⁵⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 111.

¹⁵⁵ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 112.

¹⁵⁶ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 113.

¹⁵⁷ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 114.

¹⁵⁸ Гај (1982). *Институције*. Београд: Нолит, стр. 290-291.

пресуди судејској кажњен и отпуштен, или нађен да није крив, оному не може се по други пут судити за исту кривицу“.¹⁵⁹

Сретењски устав наглашава значај традиционалних права и слобода грађана, обезбеђујући осигурање слободног избора занимања. Поред тога, истиче се принцип једнакости при запошљавању за лица са истом радном способношћу. Сходно томе, сваки грађанин има приступ свим пословима за које је способан, те се истиче потреба да ти послови одговарају његовим способностима. Такође, Устав гарантује равноправност грађана Србије и странаца у свим релевантним аспектима.¹⁶⁰

Устав садржи принцип забране злоупотребе права у члану 117. Овај принцип је формулисан у складу са наставком филозофије која се односи на појам „права на приватност“. Овај члан Устава гласи: „Сваки Србин има право бирати начин живљења свог по својој вољи, само који није на обштенародну штету“.¹⁶¹ Принцип непогрешивости у вршењу субјективних права раније су признавали неки извори, а укључујући и Јустинијанову кодификацију. Насупрот томе, формулисан је концепт забране злоупотребе права који потиче из римског класичног права. У данашњем смислу, злоупотреба права постоји када субјект користи своја субјективна права са намером да наштети другом субјекту, нарушавајући га у вршењу његових субјективних права. Овај концепт је супротан основним принципима правног поретка и правилима морала. Забрана злоупотребе права има значај у контексту тежње ка већем миру и стабилности у свакој друштвеној заједници. Произлазећи из принципа универзалног римског права, примена француских устава је имала велики значај за српско друштво у првој половини XIX века, иако није увек било спремно за потпуну примену универзалних правних начела.¹⁶²

У историјском контексту, Србија је од времена примене Душановог закона у XIV веку поседовала правне прописе који су давали робовима одређена права и слободе на њеној територији. Идеја слободе за робове на територији Србије привремено је била заборављена, али се оживљава са принципима Сретењског устава. Устав прописује да, без обзира на начин доласка на српску територију, роб постаје слободан у том тренутку. Ступањем на територију Србије, робови добијају слободу,

¹⁵⁹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 115.

¹⁶⁰ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 116.

¹⁶¹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 117.

¹⁶² Ђорђевић, А. (2016). Лична права и слободе у Сретењском уставу. *Зборник Народног музеја у Нишу*, 24, стр. 25.

било да су доведени или су побегли. Уставом је регулисано да Срби могу куповати робове, али не и продавати их, што је сачувало статус слободе за ослобођене робове.¹⁶³

Уставна одредба чланова 119. и 128. Сретењског устава Србије изражавају заштиту неприкосновености права својине и њених гаранција. Члан 119 гласи да је право својине неприкосновено за сваког Србина, што подразумева заштиту од неправоммерног узурпаторског уплитања у туђе власништво и имање. Кажњавање оних који крше приватну својину утиче на општенародну безбедност.¹⁶⁴ Члан 128. додатно разрађује ову тему, изјављујући да сва земља у власништву народа Србије припада индивидуалним власницима, који могу слободно располагати њом. Овде се преоптерећује значај права располагања стварима, што се тумачи као изворна и искључива власт коју индивидуе морају поштовати у Обштеству.¹⁶⁵ Устав гарантује неприкосновеност својине и означава као нарушитеља општенародне безбедности оне који угрожавају право својине. Индивидуалци имају право слободно располагати својом имовином, укључујући њену продају, али морају обавестити надлежне органе о таквим трансакцијама. Члан 129, имао је за циљ проглашење сеоских шума и гора као општенародно добро, у које су сви грађани имали једнака права. Прописивана је заштита ових природних ресурса од неправилног коришћења или заграђивања, а такође и спречавање било ког облика ограничавања приступа другим грађанима.¹⁶⁶ Поступак обележавао је одбацивање било каквих поступака који би могли угрозити општествену равноправност у приступу и коришћењу шумских ресурса. Овај члан закона, истиче се, имао је изразиту конотацију према актуелној политичкој констелацији, усмерен против управе која је тада била на власти, посебно према Милошу Обреновићу и његовим сарадницима.¹⁶⁷

У контексту права сопствености, једно од значајних ограничења се односи на експропријацију. Сретењски устав предвиђа механизам по коме правосудни органи могу донети одлуку да је имање неопходно за опште добро. У случају да се дође до такве процене, органи имају право да користе наведено имање, међутим, оно се може употребити једино уз одговарајућу противнакнаду. Висина ове накнаде одређује се према просечној пазарној вредности имања, а процену о томе врше вештаци.¹⁶⁸ Процес

¹⁶³ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 118.

¹⁶⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 119.

¹⁶⁵ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 128.

¹⁶⁶ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 129.

¹⁶⁷ Продановић, Ј. М. (1947). нав. дело, стр. 75.

¹⁶⁸ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 120.

експропријације овиме се одвија под радном претпоставком да не представља потпуну експропријацију у смислу преласка сопственства са једног на друго лице, већ је сведен на употребу имања. Ипак, могуће је разматрати да је законодавац у овом контексту користио језик који није стручан, те да би се могло аргументовати да се заправо ради о потпуној експропријацији.

Слобода кретања је једно од основних права загарантованих свим грађанима, па и Србима, према одредбама законских и уставних прописа. Овај принцип омогућава слободно кретање покретне имовине како унутар граница Турске империје тако и у иностранство, уз потребну документацију коју прописују надлежни органи.¹⁶⁹ Поред тога, сваки појединац је у обавези да плаћа годишњу таксу прописану законом, која се користи за потребе заједнице, као што су изградња мостова и чишћење путева.¹⁷⁰ Такође, грађани су дужни да се одазову позивима надлежних за одбрану отаџбине, било да се ради о редовном или резервном служењу војног рока, при чему трошкови ове обавезе падају на терет државног буџета.¹⁷¹ У складу са законским нормама, ниједан грађанин није обавезан да пружа било какве услуге државним службеницима осим оних које су од значаја за јавни интерес, као што су грађевински пројекти који доприносе општем добру. У случају бављења таквим пословима, држава је дужна да обезбеди адекватну накнаду за пружене услуге.¹⁷² Такође, према законским одредбама, грађани немају право да ступе у службу нити да добију било какве награде или признања из иностранства без претходног одобрења надлежних државних органа.¹⁷³ У случају да грађанин сматра да су му повређена права или да су донете неправедне одлуке, има право да се жали надлежним институцијама вишег степена ради заштите својих права и интереса.¹⁷⁴ Важно је напоменути да се сви правни поступци и управни процеси у српској држави морају водити на српском језику¹⁷⁵, чиме се обезбеђује поштовање језичких права и идентитета грађана.

Уставно право у различитим државама уређује начин исплаћивања награда заслужним грађанима, притом ограничавајући изворе финансирања тих награда. У неким случајевима, као што је то случај са Сртењским уставом, прописује се да се

¹⁶⁹ Устав Кнежевине Србије – Сртењски устав (1835), чл. 121.

¹⁷⁰ Устав Кнежевине Србије – Сртењски устав (1835), чл. 122.

¹⁷¹ Устав Кнежевине Србије – Сртењски устав (1835), чл. 123.

¹⁷² Устав Кнежевине Србије – Сртењски устав (1835), чл. 124.

¹⁷³ Устав Кнежевине Србије – Сртењски устав (1835), чл. 125.

¹⁷⁴ Устав Кнежевине Србије – Сртењски устав (1835), чл. 126.

¹⁷⁵ Устав Кнежевине Србије – Сртењски устав (1835), чл. 127.

награде издају из народног буџета, док је употреба финансијских средстава од стране општина или територија одакле је награђено лице забрањена.¹⁷⁶ Истовремено, општине имају право да поднесу захтев за обнову благодарних институција, укључујући школе, болнице и друге благодати, које се финансирају из јавних средстава.¹⁷⁷

Уважавајући суштинске принципе који су у претходном периоду формирали монархије Русије, Аустрије и Отоманског царства, идеје отежане Уставом Кнежевине Србије, посебно у погледу суверенитета, налазе се у одредбама Главе XI Устава. Ово поглавље Устава представљало је не само листу права грађана, већ и израз скупа идеја које су чиниле основу државног уређења.¹⁷⁸

Најважније одредбе су начело једнакости пред законом, правна сигурност, заштита приватне својине, слобода кретања, вероисповести и укидање кулука, као и заштита од злоупотреба од стране власти. Овај Устав представља предмет интересовања за истраживање с обзиром на оригиналан начин на који су интегрисани утицаји различитих правних система, укључујући француски, швајцарски и немачки правни модел. Целокупна концепција Устава је изузетно прогресивна и демократска, представљајући га као најбољи пример демократског државног уређења. Међутим, треба имати у виду могуће критике због неусаглашености у правима и слободама грађана, посебно у области политичких слобода. Недостатак заштите од злоупотребе права, као и брзо одсуство овог Устава са домаће правне сцене, критичне су тачке овог уставног документа. Овај Устав се може сматрати стандардом државног уређења у домену капитализма, који открива тенденцију преласка са феудалних на буржоаске односе у Србији. Идеје и принципи који су га формирали истичу се у XIX и почетком XX. века.

6.2. Глава XII – Права чиновника

У време владавине кнеза Милоша, положај државних чиновника био је обележен и позитивним и негативним аспектима. Уколико су уживали његову наклоност, могли су без казне вршити одређене облике насиља над становништвом. Међутим, у

¹⁷⁶ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 130.

¹⁷⁷ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 131.

¹⁷⁸ Ранђеловић, Н. (2016). Утицај слободног зидарства на почетке српске уставности. *Зборник Народног музеја у Нишу*, 24, стр. 21.

случајевима када би кнез био незадовољан њиховим радом или би се наљутио, што није било ретко, чиновници би били строго кажњавани и за најмање преступе или грешке. Њихов положај и пензија нису били загарантовани у случају старости или онемоћалости. Могли су бити премештани на ниже позиције, лишавани својих чиновна и дужности без суђења или ваљаног разлога, па чак и осуђивани на телесне казне.¹⁷⁹

Укључивање бројних одредби о чиновницима у текст Сретењског устава представља својеврстан уступак новонасталој бирократији и неопходност како би пројектовани уставни механизам што пре постао функционалан. Ове одредбе теже модернизацији и успостављању релативно независне и законите администрације. Према уставу, предвиђена је одговорност чиновника за све што раде у оквиру своје службе. Њих именује кнез, а они остају на служби све док су способни за ту дужност, те позиције нису наследне. Чиновници могу напредовати на више положаје, али не могу бити деградирани на ниже или отпуштени из службе без утврђене кривице од стране суда. Више власти могу разрешење чиновника извршити након тромесечне истраге уколико је починио штету у Србији и након шестомесечне истраге уколико је учинио преступ ван Србије. Током истраге, чиновнику се ускраћује половина плате за надокнаду штете проузроковане његовом кривицом.

У првом члану који дефинише права за чиновнике, Сретењски устав утврђује одговорност службеника за активности које обављају током своје службе.¹⁸⁰ Чиновници именовани од стране Кнеза имају доживотни мандат, под условом да су способни за рад.¹⁸¹ Премештај је могућ, али само у оквиру истог звања.¹⁸² Такође, постоји могућност напредовања на више положаје, док је деградација или отпуштање могуће искључиво уз доказану кривицу и судску пресуду.¹⁸³ У осталим члановима разматрају се услови за суспензију службеника, као и ситуације које могу настати у вези са упражњеним радним местом.

Суспензија чиновника законски је регулисана чланом 134 Устава. Наводи се да ће чиновник бити суспендован уколико постоји основана сумња да је извршио неко кажњиво дело. Међутим, Устав не прецизира детаље о томе шта се подразумева под кажњивим делом. Сретењски устав утврђује временске рокове суспензије, одређујући

¹⁷⁹ Продановић, Ј. М. (1947). нав. дело, стр. 76.

¹⁸⁰ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 132.

¹⁸¹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 133, ст. 1.

¹⁸² Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 133, ст. 2.

¹⁸³ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 133, ст. 3.

период у којем би требало спровести потребне провере. Ако је чиновник починио дело на територији Србије, рок за проверу износи три месеца, док за дела извршена ван Србије рок износи шест месеци. Током трајања суспензије, чиновнику се умањује плата за 50%, а уколико се докаже да је дело извршено његовом кривицом, тај износ се користи за надокнаду штете.¹⁸⁴

У случају упражњеног места или ако место остане упражњено из било ког другог разлога, орган је обавезан да Државном савету достави све пријаве кандидата за ту позицију, уз препоруку о тројници најбољих кандидата.¹⁸⁵

Путни трошкови чиновника, као и њихово премештање са једног радног места на друго, падају на терет општенародне касе, како је предвиђеном чланом 136 Устава.¹⁸⁶

Старији чиновници, као и они који су неспособни за рад због болести, имају право на пензију која се исплаћује из државне касе. Висина пензије варира у зависности од дужине службе. Чиновник који је служио петнаест година има право на пензију у висини половине плате, док онај који је служио двадесет и пет година има право на пензију у висини пуне плате. Чиновник који поднесе оставку пре него што стекне право на пензију биће отпуштен без права на пензију. Кнез и Државни савет брину о сиромашним чиновницима кроз доношење одговарајућих закона.¹⁸⁷

Такође, члан 138 наводи да је чиновницима забрањено да се баве трговином или било којом другом професијом.¹⁸⁸

На крају, последњим чланом Главе XII која уређује права чиновника, дефинисана је заклетва коју чиновник полаже, а која гласи: „Заклињем се светом, јединосущном и неразјелном Тројицом, да ду устав Књажества Србије точно набљудавати; да ду све законе и уредбе предпостављени ми власти точно, совјестно, и на предписано време извршивати, и да ћу бити вјеран и покоран Књазу и покоран државном Совјету. Тако ми Бог помогао!“¹⁸⁹

¹⁸⁴ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 134.

¹⁸⁵ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 135.

¹⁸⁶ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 136.

¹⁸⁷ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 137.

¹⁸⁸ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 138.

¹⁸⁹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 139.

6.3. Глава XIII - Промјене и додатци к уставу Књажевства Србије

У оквиру Сретењског устава, Глава XIII насловљена је као „Промене и допуне Устава Књажевства Србије“. Сретењски устав утврђује процедуру за измену појединих чланова, која може обухватати увођење нових или брисање постојећих чланова. Ова процедура се спроводи тако што Кнез и Државни савет сазивају Народну скупштину и подносе доказе у циљу показивања потребе за изменом, допуном или брисањем одређених чланова. Потом сва три органа заједнички предузимају једну од наведених радњи.

Члан 140 прописује да уколико се временом и кроз искуство покаже да је потребно изменити неки од чланова овог Устава Кнежевине Србије, или да је потребно нешто додати или одузети, кнез и Државни савет Србије треба да сазову Народну скупштину. Они ће јој представити и образложити потребу за изменом, те ће заједно са њом или изменити одређени члан Устава, или додати што је потребно, или одузети оно што је сувишно или непотребно.¹⁹⁰ У складу са тим, чланом 141 дефинисано је да је у овом случају, потребно је да најмање три четвртине од укупног броја народних посланика буду присутне, и да најмање две трећине од тог броја подрже предложене измене.¹⁹¹

10. Глава XIV – Закљученије

Глава XIV под називом „Закљученије“, садржи одредбе о ступању Устава на снагу и његовој интеграцији у законски корпус. Устав почиње да важи одмах по доношењу, а од тог момента, Државни савет има обавезу да га укључи у „зборник закона“. Ово указује на то да Сретењски устав није предвидео период одлагања примене (*vacatio legis*), који би иначе омогућио становништву да се упозна са његовим садржајем. Овакво решење је разумљиво, имајући у виду да је текст Устава био прочитан јавности окупљеној на пољани. Поред тога, интеграција у „зборник закона“ представља модеран приступ објављивању законодавних аката, сличан данашњој пракси објављивања у Службеном гласнику.

¹⁹⁰ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 140.

¹⁹¹ Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), чл. 141.

Закључак Сретењског устава садржи формално потврђивање и заклетву свих потписника и чланова Сретењске Скупштине. Овај чин је извршен у Крагујевцу, 3. фебруара 1835. године по хришћанском календару. Устав је потписао кнез Србије, Милош Т. Обреновић, и ову потврду је издао по његовом наређењу Јефрем Обреновић. Поред њихових потписа, следе и потписи осталих чланова кнежевске породице, представника свих округа Србије, свештенства, духовенства и чланова Српског совјета.

IV СТЕРЕОТИПИ О СРЕТЕЊСКОМ УСТАВУ

Многи уџбеници српске правне историје образују студенте права о томе да је Сретењски устав био донесен под притиском изазваним Милетином буном. Ово становиште у савременијој историографији најконсистентније изражава Јовичић, који наглашава да је Милош, иако је био приморан да прихвати Устав, био изразито непријатан са том одлуком. Према Јовичићу, Милош је једва дочекао да устав, под спољним притиском који су морали уважавати и његови противници, буде стављен ван снаге.¹⁹²

Две доминантне тезе су произашле из овог тумачења: а) Милош није желео доношење Устава, већ је био принуђен на то због притиска незадовољних старешина; б) будући да Устав није био у складу са његовим личним жељама, Милош је с великим задовољством искористио сваку прилику да га суспендује.¹⁹³ Ове тврдње, мада се могу сматрати упоредивим са историјским изворима и историјским контекстом, делују убедљиво, нарочито када се узму у обзир Милошев карактер и стил владања. Такође, на ово стање ствари указује и чувено Вуково писмо из 1832. године, у којем се Милошу препоручује да пружи народу праву, или, како се у Европи обично изражава, конституцију.¹⁹⁴

Током 20. века, у неколико наврата, мада спорадично, појавиле су се алтернативе или варијације основних идеја које су раније преовлађивале. Наиме, док су претходне идеје могле бити изузетно строге или ригидне, у том периоду је било евидентно да постоји потреба за прилагођавањем и модификацијом постојећих принципа. Конкретно, ако се узме у обзир Милошев став, који је у том тренутку био

¹⁹² Јовичић, М. (1985). нав. дело, стр. 102.

¹⁹³ Аврамовић, С. (2010). нав. дело, стр. 41.

¹⁹⁴ Павловић, М. (2008). *Правна европеизација Србије*. Крагујевац, стр. 37.

релевантан, може се приметити да је, иако није био против Устава, јасно изражено да не намерава да се влада у складу са њим.¹⁹⁵ То имплицира да су се основне идеје о власти и управљању, у конкретној ситуацији, развијале у правцу који је омогућавао одређену флексибилност и прилагођавање, без драстичног одступања од основних принципа који су били на снази.

Узимајући у обзир историјске изворе, може се приметити да је Милош Обреновић демонстрирао озбиљну намеру и посвећеност у стварању устава за Србију далеко пре почетка Милетине буне. Према извештајима, иницијатива за доношење Устава постала је значајнија након Хатишерифа из 1830. и 1833. године, који су предусловили да Србија мора да усагласи своју унутрашњу управу. Како Нил Попов бележи, Милош је већ 1829. године упутио особе које је сматрао квалификованим да прикупљају грађу за српски устав.¹⁹⁶ Додатно, Р. Љушић истиче да је Милош од 1830. године упутио Димитрија Давидовића и Стефана Радичевића да започну рад на припреми и изради нацрта устава. Ови подаци указују на то да је Милош Обреновић био проактиван у процесу уставотворства, надајући се да ће устав унапредити организацију и управу у Србији.¹⁹⁷

Архивска грађа, коју је делимично открила Љубица Кандић, пружа потврду о претпостављеном сценарију. У литератури је, међутим, већина пажње на првим уставним предлозима посвећена тек у последњих двадесет пет година.¹⁹⁸ Овде је важно напоменути неке од раних покушаја уставотворне активности, свакако усмеравајући на Милошеву вољу. Кључна чињеница, која се односи на постојање више уставних нацрта пре усвајања самог Устава, нарочито је истакнута у уџбеничкој литератури од стране Љубомирке Кркљуш.¹⁹⁹

Анализа уставног процеса указује на то да је припрема устава била значајно напредовала пре него што је избила Милетина буна. Четири уставна пројекта која су постојала пре тог догађаја су довољан доказ да буна није непосредно утицала на усвајање устава, нити да је сам устав припреман само током двадесет дана. Иако је Давидовић заиста завршио рад на уставу у том кратком периоду, првих пет дана је

¹⁹⁵ Поповић, Д. (1985). Сретењски устав и ограничена монархија. *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац, стр. 169.

¹⁹⁶ Попов, Н. (1870). *Србија и Русија I*. Београд, стр. 259.

¹⁹⁷ Љушић, Р. (2004). нав. дело, стр. 114.

¹⁹⁸ Кандић, Љ. (1972). нав. дело, стр. 779.

¹⁹⁹ Кркљуш, Љ. (2010). *Правна историја српског народа*. Београд, стр. 154.

радио без присуства Милоша. Очигледно је да је рад на уставу трајао много дуже и да је пажљиво припреман у кнежевској канцеларији током неколико година. То што раније предложени пројекти нису преточени у коначни устав може указивати на неискреност у Милошевим намерама. Међутим, могуће је да је ово више резултат Милошеве опрезности у увођењу устава, односно да можда није био задовољан предложеним решењима, али не значи нужно да није имао намеру да уведе устав.²⁰⁰

Уколико се и даље постављају сумње у вези са искреношћу Милошевих намера да донесе Устав (с обзиром на претпоставку да би му можда било погодније да настави владавину по хатишерифима), онда би критичко преиспитивање другог стереотипа могло озбиљно уздрмати овај став. Наиме, постоји стереотип који тврди да је Милош једва дочекао да велике силе одбаце недавно донети Устав. Овај стереотип првобитно је представио Михајло Гавриловић, а касније је преносио међу српским историчарима. Међутим, данас се на овај став све више гледа с опрезом.²⁰¹ Јанковић, у том контексту, оправдано закључује да је основни узрок суспендовања Устава нужно тражити у међународним односима и интересима великих сила.²⁰² У оквиру ових околности, чини се врло вероватним да Милошева двострука игра није имала значајну улогу.

Кључна реченица у свим текстовима који анализирају Сретењски устав је да је овај устав у потпуности атрибутован Димитрију Давидовићу. Ова неоспорна чињеница произлази из претходних тврдњи и не може се довести у питање. Међутим, постоје одређене околности које могу оправдати разматрање степена Давидовићевог доприноса, иако је несумњиво био изузетно важан. Ове околности не доводе у питање његов допринос, већ имају за циљ да истраже у којој мери је Давидовић усвојио мишљења људи који су били укључени у процес израде устава, са посебним акцентом на утицај Милоша на поједина уставна решења. Стога, уважавајући пресудни значај Димитрија Давидовића и његов истакнути положај (због чега га је Копитар називао „великим везиром“ или чак „Метернихом“), важно је истражити утицај других, а пре свега самог Милоша, на изглед и садржину Сретењског устава.²⁰³

Изгледа да је стереотип који Давидовића описује као главног творца Сретењског устава најефикасније оспорио Поповић. Он је указао на постојање „два слоја“ у уставном документу: први слој се односи на организацију власти, која је

²⁰⁰ Аврамовић, С. (2010). нав. дело, стр. 44.

²⁰¹ Исто, стр. 46.

²⁰² Јанковић, Д. (1985). нав. дело, стр. 16.

²⁰³ Аврамовић, С. (2010). нав. дело, стр. 54.

представљала основни оквир и која је задовољавала Милоша, и на којој је он снажно инсистирао. Други слој чине „додачи, преливи и украси“ који потичу од Давидовића.²⁰⁴ Иако је устав несумњиво носио Давидовићев печат, кључни аспекти склопа власти, као и друга важна решења, били су онакви какви су одговарали Милошу.²⁰⁵

Један од фактора који утичу на појаву и развој правних аката су и утицаји других правних система. На пример, Сретењски устав је често повезиван са француским утицајима. Овај утисак може бити резултат прецењивања значаја сусрета Милоша Обреновића са Боа-ле-Контом, који је, како се претпоставља, био француски обавештајац. Поред тога, утицај француског правног система постаје очигледан када се упореде одредбе о правима Срба из Сретењског устава са француским Декларацијама о правима човека и грађанина, које показују значајну сличност у концепту правних права и слобода.²⁰⁶

Постоје различите перспективе у погледу утицаја страних фактора на уставне одредбе. Са једне стране, одређени истраживачи, као што је Љушић, изражавају став да Давидовић није имао доступан ни један други устав, што указује на могућност потпуне оригиналности уставног рада.²⁰⁷ Продановић такође критички посматра устав, али из нешто другачије перспективе, наводећи да одредбе о правима Срба нису резултат идеалистичког утицаја из иностранства, већ су настале као одговор на домаће српске проблеме и негативна искуства. Продановић такође критикује устав због тога што није републикански ни револуционаран, већ олигархијски.²⁰⁸ С друге стране, Кандић дели уверење са Продановићем да је већина уставних одредаба, укључујући и оне које се тичу грађанских права, проистекла из домаћих извора.²⁰⁹

Последњи стереотип који није ограничен само на Сретењски устав односи се на спољашње перцепције. Уобичајено је мишљење да код балканских народа, укључујући Србе, правни систем није представљао значајан фактор ни у националној свести ни у друштвеном животу. Ову тезу представља један од најзначајнијих компаративиста XX века, Рене Давид. Међутим, ако би се овакав став могао применити на друге балканске народе, у случају Србије он је нетачан. Наиме, Србија је имала рано развијену правну

²⁰⁴ Поповић, Д. (1996). нав. дело, стр. 99.

²⁰⁵ Аврамовић, С. (2010). нав. дело, стр. 56.

²⁰⁶ Исто.

²⁰⁷ Исто, стр. 58.

²⁰⁸ Продановић, Ј. (1947). *Историја политичких странака и струја у Србији I*. Београд, стр. 73-74.

²⁰⁹ Кандић, Љ. (1970). Прилог проучавању уставног развоја Србије 1835-1842. *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2, стр. 130.

свест и систем, иако нисмо довољно представили своје правне достигнуће светској јавности. Важно је напоменути да у истом периоду када је започета дебата о првом Уставу, паралелно са напорима да се постигне што повољнији текст Хатишерифа, Милош Обреновић (или, вероватније, Димитрије Давидовић, чије је познавање француског језика било признато од стране Боа ле Конт-а) препознаје потребу за увођењем грађанског и кривичног законика. Ове активности су се одвијале много раније него у суседним земљама. На пример, већ 1829. године, Милош је наложио Грку Георгију Захаријадесу, који је био учитељ његовом сину, кнезу Милану, да преведе део Наполеоновог кодекса на српски језик као први корак ка припреми кодификације грађанског права у Србији. Ову кодификацију, заједно са кодификацијом кривичног права, подржавао је и Вук Караџић, а вероватно је и иницирао те поступке.²¹⁰

У 1835. години, Србија је усвојила свој први кохерентан Устав, поставши тиме један од првих устава у овом делу света. Ранији уставни документи, као што су грчке повеље из прве половине 19. века, били су ограничени и краткотрајни, те се могу сматрати само делимичним и краткотрајним уставним актима. Устав Србије из 1835. године био је значајан због тога што је унео напредна правна начела тог времена, укључујући принципе као што су једнакост пред законом, заштита личне слободе и имовине, *habeas corpus*, *nullum crimen sine lege* и *ne bis in idem*, као и укидање феудалних односа и увођење система народне скупштине. Поред тога, Устав је осигурао независност судства и стабилност административних функција. Овај документ се развијао и припремао неколико година пре него што је службено усвојен, паралелно са другим правним актима тог периода. Међутим, због својих иновација и напредности у одређеном историјском контексту, Устав није успео да се одржи дуго.²¹¹

Ипак, не може се потпуно одбацити ниједан од постојећих стереотипа који се односе на Сретењски устав. Међутим, потребно је приступити тим стереотипима са значајном дозом опреза. Национални, расни, социјални, верски и други стереотипи представљају опасност због своје тенденције да поједностављују сложену стварност. Једном када се формирају, стереотипи често постају основа за даља тумачења и могу довести до погрешних или непотпуних закључака о историјским догађајима.

²¹⁰ Аврамовић, С. (2010). нав. дело, стр. 61-62.

²¹¹ Исто, стр. 62-63.

V ЗАКЉУЧАК

Сретењски устав, донет 1835. године, представља одговор народа на апсолутистичку власт кнеза Милоша Обреновића. Структурно, овај устав је резултат борбе између народних првака и кнежеве самовоље. Најзначајнији догађај који је претходио доношењу устава била је Миленина буна, која је представљала врхунац народног незадовољства под вођством Милете Радојковића. У складу са новонасталим околностима, кнез Милош Обреновић је био принуђен на преговоре са старешинама, који су кулминирали доношењем Сретењског устава.

Сретењски устав представља први уставни документ у историји Србије који садржи бројне карактеристике које ће постати уставне, осим једне кључне – уставотворне власти. Србија није донела овај устав као независна држава, већ као вазална јединица у оквирима Османског царства. Уместо да буде одобрен, устав је само упућен Порти уз достављање копије текста. Према ставовима спољних сила, Сретењски устав је био потпуно неприхватљив, будући да претпоставља независност Србије, ограничава моћ владара, признаје права грађана и елиминише феудални систем. Ове силе су, стога, удруженим напорима спречиле Србију да спроведе одредбе устава у праксу. Као резултат тога, развој напредних политичких концепата и формирање политичких институција били су значајно успорени у наредним деценијама.

Одредбе устава постављају темеље за децентрализацију власти, расподелу власти између кнеза и Државног савета, као и увођење трећег тела – Народне скупштине. Примарни циљ устава био је успостављање механизма контроле над кнежевом влашћу и омогућавање учешћа грађана у процесима доношења одлука. Сретењски устав је препознат као правни и званичан правни документ, слављен доношењем на Сретење, и тиме означио значајан тренутак у политичком развоју Србије током XIX века.

У уставном контексту, приметно је да је Устав показао одређене тенденције ка усвајању скупштинских саопштења, што се манифестује кроз обавезу надлежних органа да редовно достављају парламенту извештаје о финансијском пословању. Ове препоруке, специфичне за парламентарни систем, указују на жељу да се постигне већа транспарентност и одговорност у управљању државним ресурсима.

Поред тога, Сретењски устав посебно истиче заштиту универзалних права Срба, али и гаранцију основних права и слобода. Значај ових права, истакнут у уставним документима, постао је јасан када је устав стављен под суспензију, пре свега због одредби које гарантују права Срба. Поред тога, ове одредбе обезбеђују додатна посебна права која су искључива за грађане Србије.

Управо регулаторне мере у вези са овим правима не само да одражавају напредак државе, већ служе и као индикатори за увид у степен поштовања и заштите основних права. Тиме је наглашен значај очувања и заштите права у контексту могућег заостајања за другим државама, попут турског, руског и аустријског режима, које у својим уставним документима нису изразиле сличан степен посвећености заштити права народа.

Уставне норме су значајно ограничиле кнежеву власт, међутим, велике силе, пре свега Русија и Аустроугарска, нису биле задовољне уставним текстом, па је кнез морао да га повуче само шест недеља након његовог усвајања. После слома Сретењског устава у Србији, која је била у вазалном односу према Турском царству, донето је још неколико устава. Први такав био је такозвани Турски устав из 1838. године, који није био ни приближно напредан и модеран као Сретењски устав. Донет је у облику хатшерифа. Кнез Милош није био задовољан ограничењима која му је наметнуо нови Устав.

Устав, донет као резултат замене суспендованог Сретењског устава, није предвидео детаљније регулисање у људских права и слобода. Треба напоменути да је Турски устав из 1838. године означен као значајан искорак у историји Турске, али искључива оцена његовог доприноса у области људских права и слобода указује на то да је Сретењски устав у том погледу био далеко напреднији.

На другој страни, државни прваци су били задовољнији од њега. Србија је стекла независност на Берлинском конгресу 1878. године, а први устав самосталне српске државе био је устав из 1888. године, односно радикални устав, који је представљао компромис између краља Милана Обреновића и радикала.

Значење и значај Сретењског устава могу се адекватно разумети само у контексту политичких околности тог периода. У Србији, која је била патријархална и неписмена, а осим тога подложна последицама дуготрајне турске окупације, Сретењски устав је имао изузетан педагошки утицај у смислу упознавања са концептима

демократских институција. Овај устав је добио готово митски статус у смислу промовисања демократије у политичким структурама у будућности. Просветитељске и либералне идеје које су уграђене у уставне одредбе представљају основу на којој се развијала будућа државна структура.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамовић, С. (2010). Сретењски устав – 175 година после. *Анали Правног факултета у Београду*, година LVIII, 36-65.
2. Bataković, D. T. (2010). French Influence in Serbia 1835–1914 Four Generations of “Parisians. *Balkanica XLI*, 93-129.
3. Бартуловић, Ж., Ранђеловић, Н. (2012). *Основи уставне историје југословенских народа*. Ниш.
4. Гај (1982). *Институције*. Београд: Нолит.
5. Ђорђевић, А. (2016). Лична права и слободе у Сретењском уставу. *Зборник Народног музеја у Нишу*, 24, 23-28.
6. Жутић, Н. (2006). *Врховни суд Србије 1846–2006 (160 година владавине права)*. Београд: Врховни суд Србије.
7. Илић, М. (2013). *Локална самоуправа*. Врање: Учитељски факултет.
8. Илић-Петковић, А., Илић, М., Јовановић, М. (2016). Од Сретењског до Устава из 2006. – прве назнаке праве локалне самоуправе, *Зборник Народног музеја у Нишу*, 24, 9-14.
9. Јанковић, Д. (1985). Предисторија Сретењског устава и неке напомене у вези с њим. *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац, 9-20.
10. Јовичић, М. (1985). Устав Кнежевства Србије од 1835. („Сретењски устав“) и његово место у свету савремене уставности. *150 година од доношења Сретењског устава*, Крагујевац.
11. Јовичић, М. (ур.) (1988). *Устави кнежевине и краљевине Србије: 1835-1903*. Београд: Српска академија наука и уметности/Научна књига.
12. Јовичић, М. (1999). *Лексикон српске уставности 1804–1918*. Београд: „Филип Вишњић“.
13. Јовичић, М. (2006). *Устав и уставност*. Београд: Правни факултет/Службени гласник.

14. Јовановић, С. (2011). *О држави - основи једне правне историје*. Београд: Правни факултет.
15. Кандић, Љ. (1970). Прилог проучавању уставног развика Србије 1835-1842. *Архив за правне и друштвене науке*, 1-2.
16. Кандић, Љ. (1972). Необјављени нацрти устава у Србији у првој половини XIX века. *Анали Правног факултета у Београду*, 5- 6, 778-785.
17. Кулаузов, М. (2004). О грађанским правима и слободама у српским уставима и законима. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XXXVIII(2), 193-217.
18. Кркљуш, Љ. (2010). *Правна историја српског народа*. Београд.
19. Лончаревић, Ј. (1907). *Државни савет по Уставу од 1838. године (студија из историје српске уставности)*. Београд: Штампарија „Доситеј Обредовић“.
20. Љушић, Р. (1994). *Србија 19. века*. Београд: Војна књига.
21. Љушић, Р. (2004). *Кнежевина Србија (1830–1839)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
22. Михајловић, В. (2009). *Уставно право*. Краљево.
23. Мирковић, З. (2019). *Српска правна историја*. Београд: Правни факултет.
24. Попов, Н. (1870). *Србија и Русија I*. Београд.
25. Николић, П. (1990). Идеја поделе власти у српским уставима. у: М. Јовичић (ур.), *Уставни развика Србије у и почетком века*, Српска академија наука и уметности, Београд: Научна књига, 107–112.
26. Николић, Д. (1992). *Борба за скупштину у Србији 1858–1868. године*. Ниш: Градина.
27. Новаковић, Д. (2010). *Државно законодавство о православној цркви у Србији од 1804. до 1914. године*. Београд: Институт за теолошка истраживања и Православно богословски факултет.
28. Продановић, Ј. М. (1936). *Уставни развика и уставне борбе у Србији*. Београд.
29. Продановић, Ј. М. (1947). *Историја политичких странака*. Београд.
30. Продановић, Ј. (1947). *Историја политичких странака и струја у Србији I*. Београд.
31. Поповић, Д. (1985). Сртењски устав и ограничена монархија. *150 година од доношења Сртењског устава*, Крагујевац, 169-182.
32. Поповић, Д. (1996). *Прапочетак српскога парламентаризма*. Београд: Правни факултет.

33. Павловић, М. (2008). *Правна европеизација Србије*. Крагујевац.
34. Радојевић, М. (2010). Сретењски устав и развој политичких идеја и институција. *Политичка ревија*, 25(3), 47-66.
35. Ранђеловић, Н. (2016). Утицај слободног зидарства на почетке српске уставности. *Зборник Народног музеја у Нишу*, 24, 15-22.
36. Станојевић, С. (1926). *Историја српског народа*. Београд.
37. Стојичић, С. (1985). Устав Кнежевине Србије од 1835. године. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 83-92.
38. Спасојевић, Д. (2005). Сто седамдесет година од доношења првог српског Устава. *Историјски архив Ниш*, 139-147.
39. Стојанчевић, Б. (2009). Државно правни и национално политички положај Србије према Сретењском уставу 1935. *Стваралаштво Димитрија Давидовића*, Земун.
40. Тодоровић, М. (2010). Иностране утицаји на главу „Општенародна права Србина“ у Сретењском уставу. *Пеишчаник*, Историјски архив у Нишу, 8/2010, 31-40.
41. Тишма, М. (2014). *Правни транспланти у први српски устав из 1835*. Београд: Правни факултет.
42. Ћоровић, В. (2004). *Историја Срба*. Београд.
43. Устав Кнежевине Србије – Сретењски устав (1835), издан и заклетвом потврђен о сретењској скупштини 15. фебруара 1835. године у Крагујевцу.
44. Фира, А. (2015). *Правне карактеристике Сретењског устава*. Београд, 51-62.

Ниш, 2024. године

САЖЕТАК И КЉУЧНЕ РЕЧИ

СРЕТЕЊСКИ УСТАВ

И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ СРПСКЕ

УСТАВНОСТИ У XIX ВЕКУ

Током последња два века, Србија је развила богату и сложену уставну историју која је значајно утицала на политички развој земље. У периоду од 160 година, донето је 14 уставних аката, што указује на флукуације у уставном уређењу у односу на друге земље са континенталним правним системима. Посебно је значајно доношење Сретењског устава 1835. године, који је поставио темеље модерног уставног система у Србији. Овај устав, донет у време књаза Милоша Обреновића, био је први демократски устав у Србији, али и један од првих таквих устава у Европи. Иако је Сретењски устав трајао само два месеца, његов утицај на политичку еманципацију Србије и разарање феудалних структура био је од суштинског значаја. Устав је успоставио ограничења за апсолутну власт књаза, иако је Милош Обреновић настојао да задржи значајну контролу над државним апаратом. Главна уставна институција, Народна скупштина, била је ограничена у својим законодавним функцијама и коришћена као средство политичке манипулације од стране књаза. Ипак, опозиција, састављена од народних старешина и трговаца, видела је у уставу начин да заштити своје интересе и ограниче аутократију. Сретењски устав, иако краткотрајан, представљао је значајан корак у развоју парламентаризма и грађанских права у Србији. Његова важност се огледа и у либералним идејама инспирисаним Француском револуцијом, које су поставиле темеље за будуће правне и политичке промене у Србији.

Кључне речи: Сретењски устав, Србија, уставна историја Србије

Niš, year 2024.

SUMMARY AND KEY WORDS

SRETENJSKI CONSTITUTION AND ITS INFLUENCE ON THE DEVELOPMENT OF SERBIAN CONSTITUTIONALITY IN XIX CENTURY

During the last two centuries, Serbia developed a rich and complex constitutional history which significantly affected the political development of the country. During a one hundred and sixty year period many constitutional acts were adopted, which points to fluctuations in the structure of the constitution compared to other continental legal systems. What is especially significant is the forming of the Sretenjski Constitution in 1835, which laid the foundations for the modern Constitutional system in Serbia today. This constitution, formed during the time of Prince Milos Obrenovic was the first democratic Constitution in Serbia and also one of the first such constitutions in Europe. Although it only lasted for two months it was of crucial importance in the abolishment of the feudal structures in Serbia. The constitution set limitations on the absolute rule of the prince, although Milos Obrenovic strived to hold a considerable grip over the state apparatus. The main Constitutional institution, the Peoples Assembly, was very limited in its legislative functions and was used as a tool for political manipulations on behalf of the prince. In spite of the opposition, being comprised of elders and traders, saw in the constitution a way to protect its interests and limit autocracy. Sretenjski Constitution, although short-lived, represented a significant step in the development of parliamentary and civil rights in Serbia. Its importance is seen in the liberal ideas inspired by the French revolution, that laid the foundation for future legal and political changes in Serbia.

Keywords: Sretenjski Constitution, Serbia, constitutional history of Serbia

БИОГРАФИЈА

Име и презиме: Сашка Влаховић Станковић

Датум рођења: 13.12.1993.

Место рођења: Ниш, Србија

Адреса становања: Цара Душана 80/3 Ниш

Школска спрема: Средња школа “Гимназија 9. Мај”

Факултетско образовање: Дипломирани правник VII-1 степен

Приправнички стаж обављен у адвокатској канцеларији код адвоката Маје Пантић Поздер.

Мастер студије на правном факултету универзитета у Нишу уписала 2022/2023 године.